په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال پوهاند حبیب الرحمن هاله
ژباړن: محمد اکبر نیازی

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال:

پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن:

محمد اکبر نیازی

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: په اسلام کې د بشر حقوق

لیکـــوال: پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اکبر نیازی

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېـبپـاڼـه: www.melitahrik.com

کمپوز: ژباړن

ډیزایـن: ضیاء ساپی

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

چـاپـکـال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۹۰)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک **مخ**

سريزه..١
د ژباړن سريزه..۵
لومړی څپرکی: په اسلام کې د بشرحقوقو ته يوه عمومي کتنه.........۶
د بشر حقوقو په اسلامي چوکاټ کې ازادي..................................٧
د بشر حقوق: د اسلامي او غربي فکر او عمل ترمينځ پرتلنه............١۴
د حقوقو او ازادۍ قراني مفهوم ١٩
په اسلام کې د بشر حقونو ځانګې..٢١
په غرب کې د بشر حقوق.................. ....٣٣
د بشر حقوقو اسلامي نسخه...٣۶
الف: عمومي اساسي حقوق...٣٧
ب: د يو اسلامي هيواد وګړو حقوق...٣٧
ج: د دښمنانو حقوق...٣٨

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د ښځو حقوق...۳۸

اسلام دبشر حقوقو مسایلو د حل لارې په توګه...........................۳۹

دويم څپرکی

په اسلام کې د بشر حقوقو عمومي تيوری.................................۴۱

۱ـ په بنستيزه نظامنامه کې د بشر حقوقو وده...............................۴۱

۲ـ په اسلام کې حقوق...۵۲

الف: مالوم او مجرد حقوقو...۵۲

ب: نسبي او قطعي حقوق...۵۳

ج: د خدای(ج) او بنده حقوق...۵۸

د خدای او بنده د حقوقو مشخصات...۵۸

د: په شتمنۍ او په پورونو کې ټاکل شوی حق.............................۵۹

هـ: قانوني او ديني حقوق..۶۰

۳ـ په اسلام کې خپلواکي..۶۰

د خپلواکو اعمالو ډولونه...۶۱

ټوله ايزه خپلواکی..۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوله ایز واکونه...۶۷

۴ـ په اسلام کې دندې...۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) کال په پيل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهير کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ کې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحريك په ياده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهير کې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا كړې او دا فرهنګي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور ودانى ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

دبشر حقوق زمونږ د ژوند بنسټیزه او په عین وخت کې د جګړې له مینځه وړونکې موضوع ده، که څه هم د لودیځو ټولنو سیاسي خوځښتونه او ټولنیز بدلونونه د رسانس دورې وروسته د پوهانو په اثار کې د بشرحقوقو د مفکورو ښکاروندويي کوي، خو په واقیعت کې دغه امر په دوه وروستنیو پیړیو کې خپله د نفوذ لار د غرب په لور پرانستله، د ملګرو ملتونو له جوړېدو او پرمختګ وروسته د بشرحقوقو د نړیوالې اعلامئې په چوکاټ کلکه مبارزه وکړه او په ورستیو لسیزو کې پرې ټینګار خورا زیات شو.

په بشرحقوقو د ټینګار عوامل د بیلابیلو سیاسي جریاناتو مخلتلفې دورې ګڼل کیږي پدې مانا ددې پرځای چې قانوني او اخلاقي صبغه ولري نو ډېر ځلي د سیاسي تکتیکونو په توګه کارول شوي، څرنګه چې په هغه وخت د فاشیزم او ورپسې د سوسیالیزم په وړاندې وکارول شول او له هغوی سره سره اوس ترې د اسلامي بنیادګرايي په وړاندې ګټه اخیستل کیږي.

په یوه خبره، هر وخت چې د غربیانو ګټې له خطر سره مخامخ شوي نو د بشر حقوقو له لارې یې په وړاندې مبارزه او بیرته ترلاسه کولو لپاره یې کارولي، همدا د بشرحقوقو د ملاتړ د ادعا په رڼا کې وو چې دامریکې متحده ایالات یې د شوروي اتحاد او کویټ یې د عراق له تسلط څخه وژغورل او د سومالیا د سیاسي بحران د له مینځه وړلو لپاره یې خپل عساکر ولیږل. د سیاسي لارو په کارولو سره د بوسنیا د خلکو د حقوقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتنې لپاره لاريون وشو ترهغـه پـورې چـې د بشـرحقوقو موضـوع د کرغيړنو انګيزو څخه جلا او په اسـلامي اخلاقـي ميعـارونو ټينګـه او د قانون په چوکات کې ورته ځای ورنکړل شي نو د بشرحقوقود ملاتړ ادعا به له تشو شعارونو څخه بل څه نه وي، د بشـرحقوقو اعلاميـه چـې پـه غربي هيوادونو کې پرې ډيره تکيه کيږي نو دا يو غيرقـانوني سـند دی چې يو څو ښکاره مادې لري چې تراوسه د ملل متحد سازمان له لـوري نه دي تصويب شي او د هغې د عملي پلـي کولـو لپـاره تراوسـه کومـه نړيواله اصولنامه نه ده جوړه شوې او تراوسه يې د اړوندو ادارو د پـرمخ بيولو لپاره کومه اداره نه ده رامينځته شوې او تراوسه يـې د مخـالفينو لپاره کوم مقررات او قوانين نه دي وضع شوي، محکمه نه ده رامينځتـه شوې، اوتر ټولو اړينه دا چې له همدا اوسه د ملل متحد سازمان غړو چې د امنيت په شورا کې د ويټو حق لري پخپل مينځ کې تبعـيض تـه لمـن وهي له دې سره سم کمزوري هيوادونو د بشرحقوقو د ملاتړ، سـاتنې او ادعا څخه هيڅ غوښتنه نشي کولای.

پداسې حال کې د بشرحقوقو د دفاع لوړ اوازونو د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د تيليغاتي وسايلو په وسيله د وګړو غوږونه يې کاڼه کړي دي

د دريمې نړۍ هيوادونه په ځانګړې توګه د اسلامي هيوا دونـو د اتبـاعو حقوق چې بې برخليکه او بـې دفـاع پـاتې دي اوس هـم د واکمنـو او سرمايه دارو خلکو له خوا ترپښو لاندې او د ملاتړ لپاره يې مدعيان هـم په ښکاره توګه مرسته نه کوي خو له بده مرغـه د بشـرحقوقو د ملاتـړ مدعيان يوازې په رسنيو کې د اړوند رپوټونو په خپرولو او تش په نامـه خبرو سره خلک غولوي. هيڅا د متخلفانو لپاره کومه جزا ونه ټاکله او نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم پر وړاندې خپل غبرګوونه وښودل هيڅ موسسه يا سازمان نشته چې د بشرحقوقو د متخلفانو په وړاندې يې قوانين وضع او په سمه توګه يې عملي کړي او احياآ هم دا قوانين وضع شوي خو په بشپړه توګـه پـه تيورۍ کې پاتې او په عملي ډګر کې هيڅ ډول اقــدامات نــه دي ترســره شوي ,که په رښتيا هم نړيواله ټولنه د خپلو غړو د بشرحقوقو ملاتړ کوي نو بايد د دبشرحقوقوتش په نوم نړيوالې اعلاميې او شعارونه څخه تيراو د غوره اسلامي کلتور له مخې يوه جهانشموله مسوده جــوړه اوتصــويب کړي ځکه اسلام سپيڅلي دين حقوقو بشر يــوازې پــه تيــوري ډول نــه پيژني بلکې د عملي کولو لپاره يې داسې عادلانه او ګټور ګامونه پورتــه کوي چې نه نړيوالو په تير ژوند کې کړي او نه به يې پــه راتلــونکي کــې پورته کړي اسلام پخپل يو نيم زر کلن عمر کې ورته په بشپړه او ګټــوره توګه پاملرنه کړې ده اسلام په داسې پراخه توګه دې لورې پاملرنه کړې چې د انسانانو دژوند پرمهال حقوقو ترڅنګ له مــرګ وروســته حتــا د جنين پروخت يې هم ځانګړي حقوق ټاکلي دي.

د نړيوالو اړتياوو ته په کتو سره په اسلامي پوهانو باندې ده چې تر نــورو مخکې شي اوننيو بشرحقوقو کې له قراني او ايتونه څخه ګټه واخلي.

له نيکه مرغه چې په ۱۳۶۶ کال په ايران کــې د بشــرحقوقو د تــدقيقې مطالعې لپاره په په اسلامي قوانينــو او عقايــدو ولاړ کنفــرانس پــه لاره واچول شوچې پکې د نړۍ ډيرو اسلامي هيوادونو عالمانو ګــډون کــړی وو.همدا ډول هغه تحقيقي او ژورې مقالې چې په کنفرانس کې وړانــدې شوې د يو اثر په توګه راټولې او جوړ شو حتا ددې کتاب ژبــاړه وروســته بيا په انګليسي ژبه هم چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې په افغانستان کې د ازادو لیکوالانو په اتحادیه کــې د کتــابونو د چاپ اداره پرانستل شوه نو ماله تیراثر څخه په ګټــې اخیســتنې، د دوه کتابونو لیکل ماته راوسپارل شول چې یو د په اسلام کې د ښځو حقــوق اوبل یې په اسلام کې د بشر حقوق زما په غاړه شول.
څرنګه چې لومړۍ رساله ډېر له انګلیسي ژبې څخه راوژباړل شــو نــو د کمپیوټر او نورې چارې یې هم ډیې په چټکې سره پای ته ورسیدې خــو له بده مرغه له مالي ستونزو له کبله ددې کتاب د یوکال لپاره وځنډېد
د روان کال د دوبي په تودو ورځو کې د ازادو لیکوالانو د اتحادیې څخه د دویم کتاب د جوړولو پیغام خپور شو له یوې خواد دا چې د لومړي کتاب په پرتله د دویم کتاب موضوع یو څه پراخه وه او له بلې خــوا د هغــه د چمتو کولو موده هم ډیره لنډه وه او له دریم اړخه په هیــواد کــې روانــو وینې تویدونکو او ترینګلو چارو د مواد په راټولو کې ارام نــه پرېښــودم پداسې حال کې چې موندل یې هم خورا ســتونزمن وو نــو مــا هــم دې موضوع اجمالي کتنه خو ټولو اړخونوته وکړه ددې لپاره چې زیات وخت مې نه درلود او موضوع هم پراخه نوکیدای شي چې په ځینو ځــایونوکې راڅخه اشتباهات شوي خو دومره مې ترسره کړي چې یو لوستونکي ته ددې پوهه ورکړم چې په راتلونکي کي بې خوک له حقوقــو ســره لــوبې ونکړي. او په پای کې د افغانستان د ازادو لیکوالانو اتحایي په ځــانګړې توګه له پروفیسور رسول امین د اتحادیي مشر، د وفا د جریدې مســـول زلمی هیوادمل، له شهنواز جانباز، او لــه سیدحســـن پاچــا کمپیــوټري کمپووزر څخه یوه نړۍ مننه کوم.

پوهاند حبیب الرحمن هاله

۲۵ وږی ۱۳۷۳ حیات اباد ـــ پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

د لوی څښتن تعالی شکر ادا کوم چې دا دی د خپلو ژباړو لړۍ مې په اسلام کې د بشر حقوقو تر ژباړې پورې رواغځوله.
په اسلام کې د بشرحقوق کتاب چې د ښاغلي استاد پوهاند حبيب الرحمن هاله له خوا په دري ژبــه ليکــل شــوی او د بشــرحقوقو د بيلابيلو اړخونو په اړه ګټورې او په زړه پورې خبــرې او لارښــوونې لري پدې وتوانيدم چې پښتو ژبې ته يې راوژبــاړم ترڅــو پښــتانه لوستونکي هم له دې ګټور اثر څخه ګټه پورته کړي او هيلــه لــرم چې لوستونکي به پکې د بشرحقوقو اړوند د خپلو يو لړ پوښــتنو ځوابونه هم پيداکړي.
خو له ځوکالو راهيسې چې زيږدلی يم د خپل هيواد او قوم ناخوالو ځورولم او له خپلو پښتنو مشرانو سخت ګيله من، لا تراوسه مې دا ګيله پرځای پاتی ده. د هغه احساس او مســوليت لــه مخــې چــې څښتن تعالی او د دې خپل غمځپلي قوم چې د ناپوهۍ په تور تيارو کې ژوند کوي په وړاندې درلود او د ژوند ترپايه به يې ولرم، نو مــا هم ددې مسوليت د ادا کولو لپاره د کتابونو ژبــاړې تــه چــې اوس مهال د پوهې په ډګر کې ورته ستره اړتيا ليدل کيــږي مــلا وتړلــه ترڅو د پوهې له اړخه ددې قوم او ژبې حق تر خپلې وسې ادا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو ته عمومي کتنه

له کومه وخته چې انسان نړۍ ته سترګې غړولي په ځانګړې توګه هغه وخت چې ټولنیز ژوند یې پیل کړ نو د تیورۍ له مخې د یو لړ حقوقــواو مکلفیتونــو څخــه هــم برخمن شول.
خو د بې شمېره نظرونو پر بنسټ لکه: د ټولنې افرادو د هغوی د حقوقو په ورکولو کې د واکمنو ناغېړي او یوازې په نوم د هغوی حقوقو ته پاملرنه او داسې نور...
پدې برخه ځیني اقدامات هم ترسره شوي، البته یوازې په اسماني دینونو کې، نه پــه تخیلي او په کیسو ولاړو دینونو کې؛ خو د بشردوستۍ په فلسفه کــې بیــا دا دواړه (حقوق، مکلفیتونه) مهم او یو له بل سره لازم الملزوم ګڼل کیږي.
د هماغه اجتماعي ژوند له پیل څخه تراوسه پورې زمونږ ټوله تکیه په مکلفیتونو او د حقوقو اړوند فکرونه د لنډې مودې لپاره په عمل کې پیاده شویدي.
یوازینی دین د اسلام سپیڅلی دین دی چې د اجتماعي ژوند په مختلفو برخو کې له هر ډول انساني تبعیض پرته دواړو برخو (مکلفیتونو او حقونو) ته بشــپړه پاملرنــه او انسانانو ته یې وړاندې کړې دي.
د قرانکریم له دقیقې او ژورې مطالعې وروســته دا جــوتیږي چــې انســان څــه ډول پیداشوی او له دې پیدایښت موخه څه ده؟
دغه راز دا حقیقت هم روښانه کیږي چې په اسلام سپیڅلي دین کې د نورو سیاسي، ټولنیز او نظامي دینونو په خلاف د انسان اړوند حقوقو کلمه له وخته پکار وړل کیږي چې نطفې د مور په رحم کې ځای ونیوه،
اسلام یواځې ددې محدودې نړۍ حقوق نه، بلکې د ژوند او مرګ دواړو پړاوونو حقوق په روښانه توګه بیان کړي دي، په پوره ډاډ سره ویلی شو چې په اسلام سپیڅلي دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نورو ټولو دينونو او نظامونو په پرتله د بشر د حقوقو لمن پراخه او په بشپړ ډول سره څېړل شوي دي.
ددې لپاره چې د اسلام په سپېڅلي دين کې د بشرحقوقو په اړه خبرې وشـي نـو دا اړين بر ښني چې لومړی ازادي، حق او دنده د اسلام له نظره وپېژنو او وروسته خپـل بحث ته راوګرځوو.

په اسلامي چوکاټ کې د بشرحقونو ازادي:

ستر څښتن تعالی انسان د يو عاقل او سالم حواس لرونکي موجـود پيـدا او د خپـل ځانګړي رحمت له مخې يې ورته د سمو کارونو لارښوونې کړې دي. خو انسان پخپله د خپلو نفساني غوښتنو او ناسمو لارو په مخکې نيولو سـره ځـان پـه ځنځيرونـو او مصيبتونو کې اخته کړ.

روسو وايي: انسان نړۍ ته په خپلواکه توګه سترګې غړولي خو پخپله يـې پـه خـان باندې ظلم وکړ او د همې ظلم له کبله په چټکۍ سره په ځنځيرونو وتړل شو.

خپلواکۍ د انساني روحئې غوښتنې په توګه د انسان ژوند د تاريخ په اوږده موده کې په بيلابيلو ډولونو سره رامينځته شوېده.

د اسلام فيلسوف علامه اقبال لاهوري پدې اړه وايي: د انسان لومړني مـور اوپـلار د ازادۍ د انګېزې په روښنايي کې مجبور شول چې له جنت څخه چـې هلتـه د ازادۍ لپاره کومه برخه نه وه پر ېږدي او د عمل نړۍ ته راشي.

نوموړی فيلسوف داسې فکر کوي چې ګواکې د ازادۍ په چوکاټ کې د عمل د ترسره کولو امکان رامينځته کيږي، اسلام د عيسويانو دا نظر نه مني چې ادم عليه سـلام د خپلې لومړنی ګناه له کبله له جنت څخه وويستل شو.

هرهغه څه چې د اسلام څخه وړاندې د يهوديانو د دودونو په اساس(دانسان نسـب) فکر کېده د اسلام له پلوه د ازاد ژوند په لور د انسان تګ سره تعبيرېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په نسبتي په ډول ځمکې ته راتګ پخپلې ازادۍ ارادې سره وکړ ترڅو دلته ابدي ازادۍ ته لاسرسی پیداکړي او د خپلو اعمالو په ترسره کولو سره خپل ژوند تېر کړي.
د ازادۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د ژوند په هره برخه کې رامینځته کیږي هغه د ازمایښت په وړاندې دروي.
د بشر تاریخ د پرلپسې ازادۍ د موندلو څخه پرته بل څه نشي کېدای او دا ډول موندنه څو اړخیزه بڼه لري، لکه له اړتیا، وېرې، طبیعي ځواکونو، د همنوعو له ظلم، له بې عدالتۍ، موهوم پالنې، تعصب، له نژادي او قبیلوي وفاداریو ازادیو او په پایله کې په ځان باندې تمتیا(EGO_ Center) ټول هغه څه دي چې د انساني ژوند د فعالیتونو اساس جوړوي.
انسان ددې ازادیو د ترلاسه کولو په موخه په تدریجي ډول بیلابیل پړاوونه تېر کړیدي او دغه ازادۍ مادي او معنوي بڼې لري.
مادي او معنوي ازادۍ دواړه یو له بل سره نه جلا کیدونکې اړیکه لري او په عین وخت کې یو د بل بشپړونکي هم دي. کله چې له دواړو څخه د یوه په لور پاملرنه کمه شي نو د پلټنې په لار کې یې بیلابیل خنډونه رامینځته کیږي.
ددې ډول ازادیو مادي لور ته له لازمې کچې زیاته پاملرنه او معنوي لور ته یې ناغیړي ددې لامل شوه چې معاصر تمدن له زیان سره مخامخ کړي.
دین د انسانانو د ازادۍ په لاره کې ستر کوښښونه او هڅې کړیدي. پداسې حال کې چې فلسفهې یوازې له عقلاني ازادۍ سره خپله مینه او علاقه ښودلې ده.
هنر او ادبیات له دواړه ډوله ازادیو سره په مختلفو مرحلو کې علاقه لري، پداسې حال کې چې د ساینس او ټیکنالوژۍ هڅې تل د مادي ازادۍ ترلاسه کولو په لور متوجه وي. د بشر ټول فعالیتونه د ازادۍ پلټنه او د انسان هر اړخیز تکامل د بیلابیلو ازادیو د تدریجي تحقق د پراخوالي څرګنداوی کوي.
د انسان تکامل جلا او په عین وخت کې له بیولوژیکي تکامل سره مبارزه کوونکی دی، د لومړي تکامل سیر د دویم تکامل له سیر چې په بشپړه توګه جبري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میخانیکي ده په پرتله د انسان اراده او غوښتنه د ازادۍ ترلاسه کولو په لار کې پربکنده او حیاتي رول لري.

اسلام د انسان د پیدایښت د تکامل پرمهال چې بشریت هغه وخت متوازنو مادي او معنوي ازادیو ته اړتیا درلوده د ټولو ازادیو په وړاندې د تجسم په توګه مبارزه وکړه، اسلام په هغه وخت کې چې مادي پرمختګ په جنیني ډول وو، د راتلونکي چټک پرمختګ لپاره یې د مادي برخې وړاندوینه وکړه، البته د حکومت او انساني ټولنې د راتلونکي پرمختګ وړاندوینه د الهي معنوي لارښود ضامن دی. دهمدې واقیعت پربنسټ په ځغرده ویلای شو چې اسلام د تلپاتې لارښوونې زمینې برابرونکی دی، دغه راز اسلام ټولو ازادیو ته په پاملرنې د انسان د راتلونکي تکامل وړاندوینه هم کړېده، پداسې حال کې چې د اسلام سپیڅلي دین له ظهور سره سم د انسان ذهن د ستر بشریت دپیدایښت په نامحدودو امکاناتو باندې د پوهیدا توان نه درلود ځکه هغه تراوسه د ازمایښت او تجربې عقلاني وسایلو ته وده نه وه ورکړې. قرانکریم د وروستنۍ الهي وحي په توګه اجتماعي، سیاسي او اقتصادي پرمختګونو په برخه کې ټولو علمي او اخلاقي اصولو ته په پام سره د انساني لارښوونې ستره وسیله وه.

په بیلابیلو برخو کې د خپلواکیو د اړتیا عظیمي حد د نورو ازادیو د پلټنې لپاره زمینه برابروي.

دا قراني اعلامیه چې څښتن تعالی دین بشپړ او ورسره یې د انسانانو لپاره پکې بیلابیل نعمتونه هم ځای پرځای کړي او دا ددې استازیتوب کوي چې انسان کولای شي خپله ازادي په پوره ډاډ او انرژي سره له اسلامي لارې څخه ترلاسه کړي، اسلام د ټولنې، دولت او فرد په اقتصادي فعالیتونو که پر فردي کچه وي او که په ټوله ایزه کچه اغیز اچوي.

ازادي له دوو لارو پیژندل کیږي؛

یو د تیورۍ او پیدایښت (هستي)پیژندنې له پلوه او بله د ټولنیز عمل د لیدلوري له پلوه؛

د خپلواکۍ د ترلاسه کولو انګیزه چې د خدایي ورکړې نوم هم ورته ورکولای شو په انساني طبیعت کې په ذاتي ډول نغښتې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه ددې عرب په قول: هر هغه څه چې انسان له سترښتن تعال څخه وغوښتل نو خدايتعالی ورکړل اوله هغه پرته پرې بل هېڅ شې په جبري توګه تحميل نه شول او دغه ازادۍ په انساني طبيعت کې د يو ستر امانت په توګه کېښودل شوه خو، هغه د خپلې وړتيا په مرسته کشف او وده ورکړه.

د معاصرې فلسفې پربنسټ خپلواکۍ د انسان ګوهر ده او پيدايښت يې پرې همدې خپلواکۍ ټينګ دی، دغه نظريه له اسلامي جهانبينۍ سره ورته او يو شان ده.

په قرانکريم کې ډېرې ايتونه موجود دي چې د انسان ازادۍ ته هم د ارادې او هم د عمل له پلوه اشاره کوي، دغه راز قرانکريم د بشر د خپلواکۍ په بيلابيلو مرحلو او درجو باور لري، پدې مانا چې ټول انسانان چې د ځمکې پر سر ژوند کوي د مساوي ازادۍ لرل او ترې په مساوي توګه د ګټې اخيستلو توان نه لري. له همدې کبله هرانسان ته د هغه د توان سره سمه ازادي ورکړل شوې.

انسانان د خپلو ازاديو څخه د ګټې اخيستنې د توان ترمينځ دا توپير جوتوي چې قدرت لرونکي اشخاص د ازادۍ اړوند ځواکمنه او کمزوري اشخاص کمزورې انګېزه لري.

د همدې اختلاف پر بنسټ هر هغه څه چې په پيغمبرانو، اولياوو، اجباري ګڼل کېږي له عادي کسانو څخه يې تقاضا(هيله) نه کېږي.

قران کريم پدې برخه کې فرمايي: ستر څښتن تعالی د خپلو بنده ګانو د توان څخه لوړ بار د هغوی پر اوږو نه اچوي دغه اصل د افرادو په بيلابيلو دريځونو کې صدق کوي.

انسان د خپل فطري استعداد پر بنسټ پدې شرط چې پخپله رضايت ولري يوې دندې يا کار په ترسره کولو مجبور ېږي.

ټول الهي اوامر پدې متکي دي، چې ګواکې انسان په ژوند کې د ټولو کارونو ترسره کولو توان لري، څرنګه چې ځيني افراد دغه امر پخپله خوښه ځای پر ځای کوي اوځينې نور يې نورو ته ورسپاري او دهغوی په واسطه يې ترسر کوي، د خپلواکۍ اطاعت کولو او نه کول دواړه په انسان پورې تړلي دي. له کومه ځايه چې هر انسان پخپله خوښه او علاقه او د نورو له لوري د يو عمل په ترسره کولو مجبور ېږي، نو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې سره بیا هر فرد د خپلو اعمالو مسؤل دی او د همـدې مسـئولیت لـه کبلـه د مکافاتو یاهم مجازاتو وړ ګرځي.

دا یو منل شوی دیني اصل دی، چې څښتن تعالی هېڅ وخت له وړاندې د برنامه ریزي شوي اعمالو ترسره کول په انسانانو نه تحمیلوي.

انسان دی چې خپل د طبیعت چوکاټ جوړوي پـه همـدې بنسـټ انسـان د خپـل برخلیک په ټاکلو کې مسقیماً لاس لري.

که چېرې انسانان پخپله خوښه خپل کارونه ترسره نه کړي او د نورو له خوا پرې پـه جبري توګه دا کار ترسره شي نو دلته بیا د جزا او مکافاتو مسئله په کړن پورې تړلې نه ده او ترسره کوونکی یې ګرم نه شمېرل کیږي، ځکه د جبري عمل ترسره کـول د ترسره کوونکي شخص ګناه او عیب نه ګنل کېږي، او ددې ډول عمل په ترسره کولـو سره به یاد شخص ته د ستر څښتن تعالی له لوري د عذاب او مجزا ورکولو (نعوذبالله) غیر عادلانه وي.

له دې وړاندې د کلام ټولې مشاجرې او شخړې بېځایه او ناوړه دي. د جبریونو عقیده د اسلامي ښوونو په وړاندې واقع کېږي. خو پدې سره سره بیا هم جبـري عقیـده د واکمنو له مشورو سره برابره ده او په اسلامي ټولنو کې ورته پراخوالی ورکړل شـوی دی.

اقبال ددې لامل چې ولې د اسلامي واکمنو او مشرانو لـه خـوا د هغـوی اتبـاعو تـه خپلواکي نده ورکړل شوې په لاندې ډول بیانوي؛

اموي موقع غوښتونکو مادیات پرستو په یوه پلمه اړتیا درلوده څو د کربلا ناوړه عمل توجیه او د خلکو د احتمالي خوځښت په وړاندې د معاویه له بغاوت څخه ګټه پورتـه کړي.

یو شخص حسن بصري ته وویل چې امویانو مسلمانان ووژل او خپلـه دا کړنـه یـې د قضاوت لپاره څښتن تعالی ته وسپارله.

حسن بصري وویل: د څښتن تعالی دښـمنان درواغجـن دي پـدې سـره د اسـلامي علماوو د نیوکو باوجود خپلواکه عقیده رامینځته شوه څو حکمراوایان یې په مرسـته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې ګټې وساتي د اقبال په اند؛ د انسان په مجبوريت او بيوزلۍ باندې د امويانو جبري دندې د اسلام خلاف يوه روښانه او ښکاره ظلم او جفا ده.

البته ټول حکومتونه او حاکمان چې ملت يا وګړو ته ازادۍ نه ورکوي نو د اسلام خلاف عمل کوي او د ګناه مرتکب ګرځي. د يو حکومت يا دولت له خوا خپلو اتباعو ته ازادي ورکول د هغوی د مسلماني اندازه څرګندوي يانې په هر کچه د ازادۍ ورکول د دوی د مسلمانۍ درجه ښايي.

هر انسان د خپلې ازادۍ په روښنايي کې ددې توان لري چې...

۱ ـــ پخپله خوښه هغه عملونه ترسره کړي چې د ځان لپاره يې ټاکلي وي؛

۲ ـ هغه عمل چې په ترسره کولو يې مجبور وي نو د ترسره کولو توان ورته ښنل کيږي؛

۳ ـ حتا هغوی چې اصول نه پرځای کوي نو د نه ترسره کولو توان ورته ورکول کيږي، دغه راز هغوی خپلواک دي او د خپلې ارادې څښتنان وي چې يو عمل ترسره کړي او که نه؛

د خپلواکۍ عملي لورى د هر انسان په فردي او ټولنيزو دندو پورې تړلی وي،

هر دنده د وړاندوينې د شرط په توګه ازادۍ او اجرائيه قوې ته اړتيا لري او د قانون له مخې دغه امر د حق په نوم يادېږي.

د ازادۍ حق لرل او د خپلې خوښې کارونو ترسره کولو توان د طبيعي حقوقو په نوم يادېږي.

د خپلې خوښې عمل ترسره کولو او ازادۍ ته طبيعي حقوق ويل کيږي؛

د اجتماعي کارونو ترسره کول او پکې شته ازادۍ ته مدني حقوق ويل کيږي؛

د دولت اړوند کارونو ترسره کولو ازادۍ ته سياسي حقوق ويل کيږي؛

په محکمه کې له خپلو حقوقو څخه دفاع کولو ازادۍ ته قانوني حقوق ويل کيږي؛

حق په خپلواکۍ ټينګ دی ځکه ازادي انسانانو ته د هغوی د دندو ترسره کولو حق ورکوي او له ازادۍ پرته حق هيڅ مانا نه لري، همدا ډول له حق پرته ازادۍ د يو بې ګټې عمل يا د يو داسې مقولې په څېر وي چې مينځ يې تش وي.

په هره ايډيالوژۍ کې ازادي له خپلې تيورۍ سره سه ځانګړې مانا او صبغه پيداکوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر حقوق
د غربي او اسلامي نظر او عمل پرتلنه

د بشر حقوقو اعلاميه د فرانسي د انقلاب د لاسته راوني په توګه ۱۷۸۹د اګست په ۲۶نېټه بشپړه شوه هغه نظرياتو چې دې اعلامئې ته د انقلاب د لاربنود قدرت ورکړ هغه د انسان طبيعي حقوق او ملي حاکميت وو، چې د طبيعي حقوقو په سر يزه کې تعريف شوي و او د يو نه ليږدېدونکي او سپېڅلي څيز په توګه منل شوي وو، څکه د هغو حقوقو په اړه داسې فکر کيده چې ګواکې د انسان له طبيعت سره (ګډ) يو ډول ده.

دغه حقوق په دويمه ماده کې د ملکيت او امنيت ازادۍ او استبداد په وړاندې د مقاومت حق په توګه پېژندل شوی وو، خپلواکي(ازادۍ) دوه بنې لرې چې يو فردي او بله يې مفکوروي ده.

د مطبوعاتو او بيان ازادۍ په پينځمه او شپږمه ماده کې ذکر او ساتل شوې دي.

(۶ ـــ ۹) فقرې د قانون په وړاندې د برابرۍ اصل او (۵ ـــ ۱۳) فقرو يې د مالي او مدني برابروالي اصولو تامينول.

حق د يو شي مالکيت، د يو شي د پکاروړنې د ګټې ادعا يا د يو امتياز او يا هم د قدرت په مانا سره تعريف شوی دی.

له قانوني پلوه د حق مانا په يو شي باندې د انسان حقوقي ادعا (دعوې) ته ويل کيږي، او يا هم د واکدارانو له لوري قانوني او ورکړل شوي صلاحيت ته ويل کيږي.

د قانوني حق موجوديت د جبري قانون په شتون دلالت کوي چې يو له بله پرته بې مانا او ژوندی نه پاتې کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د افرادو په تابیعت پورې تړلي وي او په یو مدني عمل سره د انفاذ په وړاندې واقع او یا هم تعدیل مومي، دا په نسبي او مطلقــو حقوقو ویشل کیږي، مطلق حقوقو په انسان کې فطرتآ نغښتي وي.
نسبي مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د خلکواو دولت ترمینځ موجود وي، لکه د حکومت له لوري ساتنه، د تابیعت حق چې د حکومت سره ده دخلکو په اړوند دی.
د مېرمنې او خاوند، کورنۍ او بچیانو، بادار او غلام ټول له حکومت سره متقابله اړیکه لري او د انسان لپاره فطري او ذاتي خاصیت لري.
د بودیر له ویناوو سره سم حقوق پر دولت یا هم حکومت دواړو باندې بر دي.
جانسن پدې عقیده دی چې مدني حقوق د ټولنې هر فرد ته په ځانګړې ډول ورکړل شوي. پداسې حال کې چې سیاسي حقوق د رایې په ترلاسه کولو یا په دولت یا اداره کې د ټاکنو په ترسره کولو سره ترلاسه کیږي.
د بودیر په عقیده ځیني طبیعي حقوق لکه د خصوصي ژوند حقوق، که څه هم ظاهرا طبیعي دي خو ممکن ریښتني یا وقعي ونه اوسي.
د بشرحقوقو د اعلامئې په برخه کې بل ګام په کال ۱۹۴۸ د ډسمبر په میاشت کــې د ملل متحد له خوا واخیستل شو او د بشرحقوقو نړیواله عمومي اعلامیه چې د ازادۍ د فرمان Magna Carta په نوم هم یادیږي تصویب کړه او د شخصي ژوند، امنیــت، لــه زندان څخه د خلاصون ازادي، او په ښکاره توګه د یوې بېطرفه محکمې لــه لــورې د مذهب، وجدان، ټولنو، کار، زده کړې او پالنې ازادي او په علمي او هنري برخو د خلکو برخه اخیستنه ورسره وروسته ورزیات کړل شول.
غربي متمدنه نړۍ مجبوره وه چې اوږده لار ووهي څو د بشر حقوقو اعلامئې ته ځــان ورسوي، د ملل متحد اعلامیه د فرانسې د حقوقو له اعلامې وروســته د یــوې نیمــې پیړۍ په تیریدو باوجود د ټولې نړۍ په ځانګړې توګه د دریمې نړۍ هیوادونو د نژادي، رنګي، ایډیالوژیکي، دیني او مذهبي ارادو په رامینځته کولو کې ناتوانه شول.
د پرمختللو هیوادونو په انحصار کې د ازادۍ، بشرحقوقو او حاکمیت تفسیر په ښکاره توګه ثابت شویدی، پداسې حال کې چې غیر انساني کړنې، تېري، اســتبداد، وران

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاري او د استعمارگرو لوري، د دريمې نړۍ هيوادونو په داخلي او بهرنيو چارو کې لاسوهنه ټول هغه څه دي چې دوی د ازادۍ او بشر حقوقو د ساتلو نوم ورکوي.

د ازادۍ د لارې مبارزين به د دهتشتگرو او انسان وژونکو په نوم وهل او ټکول کيدل هر هغه څه چې د ازادې ټولنې او بشرحقوقو د اتلانو په خوښه نه وو نو د دوی دا کړنه به د نړيوالو ډله ايزو اړيکو په وسايلو کې د بشرحقوقو څخه تخطي او سر غړونه گڼل کېده برعکس هغه هيوادونه چې په ښکاره ډول د تبعيض سياست پر مخ وړي له هغو هيوادونو سره چې ځان په اصطلاح د بشر حقوقو مدافعين بولي د نږدې اړيکو په اساس په ښکاره توگه سترگې پټوي.

صهيونستانو يا نظامي ديکتاتورانو او د خلکو ضد نظامونه چې د خپلو غربي باداراتو گټې خوندي او تامينوي، ملکي خوځښتونه ټکوي او خپل دا عمل د مذهبي متعصبانو او د کلتور دښمنانو په وړاندې مبارزه بولي او توجيه کوي.

په عمومي توگه ازادۍ او د بشر حقوق د تمدن د پوليسو(ساتونکو) او تفوق گرايانو د غوښتنو په رڼا کې تفسيريږي.

که چيرې په اسلامي اصولو کې د تبعيض او تنگ نظرو پرته يو رښتينی توپير وشي او په رينښتنې سترگه ورته وکتل شي، نو دا ادعا به په سمه توگه ثابته شي چې د اسلام سپيڅلي دين څو پيړۍ وړاندې د بشرحقوقو اړوند يو نړيوال پيغام وړاندې کړيدی چې پکې ټولې کورنۍ نيمگړتياووې او نا برابروالی په تيوري او عملي ډول حل شوې دي.

اسلام په يو شمير عقايدو ولاړ دی او دا عقايد د سي پي پير چې د اصالت فلسفې بنسټگردی له عقايدو او نظرونو سره جوت توپير لري. که څه هم دا يې د پيروانو له لوري عملي کيږي پداسې حال کې چې هغه نظرونه چې عملي بڼه ونلري پخپل حال پاتې کيږي.

له همدې ځايه ده چې، هر هغه څه چې اسلام تبليغ کړل نو ټول د رښتنيو او اصيلوو مسلمانانو له لوري عملي او پلي شول. له کومه ځايه چې پکې د تيوری او عمل مطابقت په بشپړه توگه حل شوی که چيرې په کوم خای کې ددې دواړو ترمينځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپیر او نابرابری ته وکتل شي کولای شو ووایو چې پداسې حالاتو کې د اسلام اساسي شرط یانې په عقیده باندې عمل نه دی شوی.
اسلام له لغوي پلوه خپل رب ته د تسلیمیدو په مانا دی او دا تسلیمیدل پخپلو انساني غوښتنو برلاسی، د یو کسب او کمال د ترلاسه کولو لپاره مبارزه کول او د هغوی لپاره نه ختمیدونکې مبارزې رامینځته کول دي.
همغږي هغه وخت د انسان په ژوند کې تضمین او تامیندای شي چې یو د بل ترخنګ ولاړ او هر یو خپل مسئولیت وپیژني.
دې حقیقت ته په پام سره چې ټولو ته د بشرحقوق ورکړل شوي نو خلکو متوازن او عادلانه جزا او مکافات ورکړل شي، اسلام هغه وخت چې ننی پرمختللی غرب په تیارو او ظلمت کې شپې او ورځې تېرولې او د ازادی او بشرحقوق له معقولو څخه په بشپړه توګه خبر نه وو د لومړي ځل لپاره د دې ټولنې بنسټ کیښود.
که څه هم د یونان ستر تمدن له اسلام څخه وړاندې په بنیادي دولتونو کې د ډیموکراسی یو ابتدایي شکل معرفي کړی وو، وروسته رومیانو هم د لنډې مودې لپاره یو شی چې د ډیموکراسی په شکل ښکاریده بنسټ کیښود، خو د یونان په ډیموکراسیو کې یوازې نارینه ازاد او ښځو په کې د رایې ورکولو حق نه درلود، او غلامان له هیڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وو د روم پراخه امپراطوری په واقیعت کې د یوه غلام دولت خاوند وو، چې په هغه کې یوازې اراده او حاکمه طبقه له ځینو حقوقو څخه برخمن ول.
د بیزانتین امپراطوری (د ختیځ روم) چې د روم امپراطوری ځای یې ونیو هیڅکله یې هم د حضرت عیسی ع تعلیمات او ښوونې عملي نه کړې.
د فکري ازادی په ورکولو او د عیسویت اصولو په اړه یې د پوښتلو مخنیوی وکړ، پاپانو (مذهبي مشران) هم په همدې اندازه د ازادو پوښتنو د زغملو په وړاندې مبارزه ونه کړه.
په شاهي استبدادي او روحاني حکومتونو کې عیسویت د دیني او مذهبي اقلیتونو په مقابل کې له تبعیض څخه کار اخیستل کیده یا به هم اعدام کیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز جوړښت ـــــ د پارس امپراطورۍ سياست هم په عين انــدازه اســتبدادي وه، څنګه چې پکې يوازې روحانيون او اشراف له ځينو حقوقو څخه برخمن وو پــه هغــې ټولنه کې به عادي وګړو اصلاً د يو ازاد فکر کولو حق نه درلود او لاسرسی يې ورتــه ناممکن وو او له ټول حقوقو څخه بې برخې وو.

د هندوستان ټولنه او دولت هم پر همدې طبقې ټينګ دی او ټولنه يې د ټيټو طبقو او مطلق اکثريت څخه جوړه شوېده خو هېڅکله هم له دوی سره د انساني موجــود پــه څير چلند نه دی شوی.

دوی په همدې بدو حالاتو کې ژوند کاوو چې د اسلام سپيځلي دين ظهــور وکــړ او د ټولو هوساينه او ارامتيا يې د نژادي، فکري، رنګي، قومي، عقيدوي تبليغــاتو پرتــه او ورته د مساوي حقوقو ورکړه تضمين کړه.

د راشدين خلفاوو تر ځلانده دورې وروسته اسلامي حکمروايانو د اسلام د پيغمبر او اصحابوو له لارې څخه ووتل خو ددې باوجود يې تيرو يا معاصرو هيوادونو خپلو خلکو ته ډېره ازادي او حقوق ورکول نه يوازې مسلمانان بلکې د اسلامي دولت په خاوره کې غير مسلمان هم له پوره ازادۍ څخه برخمن وو.

سيد امير علي پخپل اثر (د اسلام روح) کې وايي چې اسلامي دولتونو هيڅکله هم د نورو عقايدو کې لاسوهنه نه ده کړې. پداسې حال کې چې اورتودکسانو به يهودان او نسطوريان په وحشيانه ډول اعدامول او وژل نو پداسې حال کې اسلام دوی تــه پنــاه ورکړه او د هغوی له ظلمونو څخه يې وساتل دغه راز اروپايي عيسويانو به جــادوګرې ښځې او فاسدالعقيده وګړي په اور سوځول يهودانو او سيکولرانو(بې دين) به له عــام وژنو سره له مينځه تلل.

اسلامي مشرانو به خپل غير مسلمان غړي په پراخې سينې سره زغمل هغوی ته بــه يې پخپل دولت او امپراطورۍ کې مساوي حقوق ورکول، د اسلامي دولت هره اداره به د مسلمانو اتباعو په څېر
د ټولو پرمخ پرانستې وه.

پخپله د اسلام ستر ښوونکي (اموزګار) له يوې يهودي يــا عيســوي ښــځې ســره د مسلمان سړي سره واده حلال او قانوني اعلان کړی وو، هغــه حقــوق چــې د اســلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپيڅلي دين غير مسلمان اتباعو، ښځو او غلامانو ته ښنلي وو په بشپړه توګــه بــې ساري او انقلابي وو.

د ازادۍ او حقوقو قراني مفهوم:

د حقوقو او ازادۍ ترمينځ نه بېلېدونکې او متقابله اړيکه موجوده ده، پدې مانا چې له يوې خوا له ازادۍ پرته حق مانا نلري او نه ترلاسه کيږي، له بلې خوا حقوق د انســان ازادۍ تر يوې کچې تضمينوي، دغه راز حقوق او دندې هم يو له بــل ســره متقــابلې اړيکې لري، هر حق چې انسان ته ورکول کيږي نو ورسره انسان د يوې دندې ترسره کولو ته مجبوروي او هره دنده چې د انسان له لوري ترسره کيږي نو د هغــه لپــاره د ځينو حقوقو څخه د برخمنتيا لپاره زمينه برابروي.

دنده پخپله د نورو حقوقو ته د درناوي په مانا ده، او دا درناوی پخپــل وار ســره هــر انسان ته د حقوقو ترلاسه کولو او عملي کولو لپاره په ازاده توګه زمينه برابروي.

د انسان ازادۍ پدې دلالت کوي چې ګواکې ټول انسانان يو ډول ازادۍ او حقوق لري، له دې وينا څخه دا پايله او منطق په لاس راځــي، چــې د هــر انســان ازادۍ د نــورو انسانانو په ازادۍ سره ترل کيږي، خو دا قيد له فرد څخه خپله ازادي نه اخلي بلکې، پر ځای يې د ټولو انسانانو د ازادۍ ساتنه او ملاتړ هم کوي.

که چيرې يو فرد ته اجازه ورکړل شي، چې تردې کچې له خپلــې ازادۍ ګټــه پورتــه کړي چې د نورو د ازاديو د کموالي او غصب سبب شي، نو پدې صورت کې بــه ســره بيره پردې چې د هيڅا ازادۍ پاتې نشي بلکې د ازادۍ مفهوم او مانا به هم ورسره لــه مينځه لاړه شي.

په همدې ترتيب ازادۍ پخپل ذات کې حق او حق يوه دنده ده، ځينې وخت دنده پــر حق وړانديوالی لري.

بيلګه: يو انسان خدای پېژني او د هغه اطاعت کوي، د غه دوه عملونه د اســلام ســره سم د هر انسان لومړنۍ دندې دي، البته ددې دندو لپاره وروسته حقــوقي تخصــيص ورکول کيږي.

د څښتن تعالی په وړاندې په سمه توګه د دندې اجرا کول هغوی ته لاهــم زيــاتې او ارزښتناکې ازادۍ ورپه برخه کوي. دا ډول ازادۍ انسان د څښتن تعالی په نافرمــانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هم پیداکوي خو دا نافرماني به انسان د نړۍ د غلامانو په یــوه بــده او ویرونکــې څېره بدل کړي.

برعکس د خدای تعالی د اوامرو اطاعت انسان له ډېرو ناړوه اړیکو څخه ژغوري دغــه اطاعت انسان ته نور حقوق او ازادۍ هم ورکوي، معمولاً حقوق پر دنــدو وړانــدېوالی لري او وړاندې شمېرل کېږي.

اصلاً ازادي، حق او دنده د یو مثلث درې ضلعې دي، او پدې مثلث کې قاعده د ازادۍ په توګه ګڼل کېږي، ولې که چیرې د مثلث هره ضلع له مینځه لاړه شي نو مثلث هــم ورسره له مینځه ځي.

اسلام پورتنیو درې واړو اصلونو ته یو ډول حقوق ورکړي دي، او درې واړه یوځای د یو مسلمان اخلاقي، ټولنیز او سیاسي چلند انځوروي. دیني چلند د انســان د بیلابیلــو لورو او کړنو د ټولګې یوه برخه ده.

د څښتن تعالی پېژندنه او اطاعت د انسان له اخلاقي، سیاسي او ټولنیز چلند له ډلې څخه شمیرل کېږي.

په حقیقت کې د چلند دغه بیلګې چې په بیلابیلو نومونو یادېږي یو له بل سره تړلــي دي او یو له بل پرته د تشخیص وړ نه دي، اسلام د انساني چلند ټــول حــالات د یــو موجود په توګه یو له بل سره تړلي بولي.

اسلامي جهان بینی انساني چلند ته؛ د یووالي اوهمبستګی له پلــوه ګــوري، د ټولــو انساني فعالیتونو موخه په ټولو سحطو(پړاونو) کې د عدالت رامینځته کول او تامینول دي.

له کومه ځایه چې په قران کریم کې په ټوله ایزه توګــه د ازادۍ تضــمین شــوی لــه همدې پلوه د مومن او غیر مومن ترمینځ توپیر نشته په قرانکریم کې چې د کوم عمل ترسره کولو امر شوی خیر او کوم چې منع شوی د شر راوړنکی دی البته خیر او شر د ټولو لپاره یو ډول دي، خیر او شر د حلالو او حرامو بنسټ یا اساس ګڼل کېږي.

څوک چې د څښتن تعالی اوامر چې د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد له خوا ورتــه رسول شوي دي پرځای کړي، لکه: پیغمبر هغوی ته د خیر کار کولو امر او د شر له کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې منع کوي. له اوړو څخه يې درونډ بار لېرې او د هغه چاچې لاس بند وي(بيوزلي يې لاس نيولی وي) پرانيزي او له دې ډول حالت څخه يې ژغوري.

د خير او شر دغه اساسي اصل د شيانو او اعمالو طبيعت په سمه توګه د پلي کيدو وړ دی له همدې پلوه ده چې دا دين د فطرتي دين په نوم هم يادېږي، څرنګه يې چې مخکې يادونه وشوه هيڅ طبيعت په ځانګړې توګه پر انسان نه دی تحميل شوی خو، هغه پداسې ډول پيداشوی چې د هرڅه خوړونکی (حلال شيان، غوښه او ترکاري) دی پدې سره مونږ ددې ايت(لااکراه فی الدين) په مانا ښه پوهيدای شو.

څښتن تعالی هغه څه چې انسان ورڅخه په ازادنه او اسلامي توګه ګټه پورته کوي او ورڅخه خوند اخلي نه دي منع کړي، او هغه کارونه چې د انسان د خواشينۍ اوزيان لامل ګرځي(بغاوت، بې عدالتی، نابرابری، ناوړه کارونه او داسې نور) منع کړي دي.

د عدالت په راليږلو کې څښتن تعالی د انسانانو په ټولو کارونو کې د سختۍ نه بلکې د اسانۍ غوښتونکی دی.

د قرانکريم ټول اياتونه چې عدالت ته پکې اشاره شوې انسانانو ته يې پرته له کوم تبعيضه د پلې کيدو امر شوی او د پلې کيدو وړ دي، لکه خدای تعالی خپل پيغمبر ته داسې فرمايلي دي:

ژباړه: ما ته نه يې لېږلی خو ټولو عالمانو ته د يو لارښود او رحمت په توګه؛

په اسلام کې د بشر حقوقو ځانګې:

د اسلامي قوانينو او مقرراتو په اساس که څوک په يوې مور چې حامله وي او د ماشوم پيداکيدو وخت يې نږدې وي فشار راولي او د فشار په پايله کې يې ماشوم مړ شي نو بايد په مقابل کې يې بايد خونبها(د وينې په مقابل کې پيسې ورکول) ورکړي، که ماشوم نارينه وي نو پيسې بايد د ماشوم کورنۍ ته ورکړل شي، که چېرې له مور پلار څخه د يوه د جنين د خرابيدو سبب وګرځي نو له مقابله لوري څخه يې خونبها يا پيسې اخيستل کيږي.

که چېرې نطفه د مور په رحم کې وي او پلار يې مړ شي، او پلار بل ماشوم هم ولري يانې د نطفې ورور يا خور موجود وي نو هغوی د پلار د ميراث مستحق ګرځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د حقوقو د دفاع لپاره اسلامي فتوې شتون لري او داسې ادعا کوي:
ای! خویندو او ورونو منتظر اوسئ څو ماشوم پیداشي او برخه یې د نارینه او ښـځینه په اساس وټاکل شي، یا له دې پلوه چې یو ده او که دوه یا دديې لپاره چې حقوقي بڼه په ښه ډول په پام کې ونیول شي او له حق څخه په سمه توګه دفاع وشي، نو هغـوی باید دا نامالومه نطفه د دوه هلکانو په توګه فرض کړي.
په همدې سره باید د دوه زامنو برخه په امانتدارۍ سره وساتي او پاتې برخـه پخپـل مینځ کې وویشي، دغه عمل د دوه راتلونکو ماشومانو راتلونکی تضمینوي.
ځکه کله چې پیداشي نو له هغه برخې څخه یې د پوښاک، خوراک او څښاک کې ګټه پورته کوي.
که چیرې د دوه ماشومانو پرځای یو پیداشي نو د بل برخه د ټولو ترمینځ په مسـاوي توګه ویشل کیږي، پدې صورت کې د بشر حقوق په فوق العاده وخت کې تـامینیږي، چې انسان تراوسه کوچنی، کمزوری، او له حقوقو څخه د دفاع چمتــوالی نلــري بیـا چېکله ماشوم پیداکیږي نو د وخت په تیریدو او د ژوند له حالاتو سره سـم حقــوق زیاتوالی مومي که څوک پدې وخت کې ماشوم ووژني که، یو ورځیني هــم وي، نــو د کامل انسان په څیر له ټولو حقوقو څخه برخمن دی او د بشــپړ (خونبهــا) مســتحق ګرځي.
تردې چې که د ماشوم قاتل د هیواد یو شتمن او یا هم پاچا وي او کورنۍ یې د هیواد کمزورې او بیوزله هم وي، پدې صورت کې که قتل په قصدي ډول ترسره شوی وي نو کورنۍ یې درې حقونه لري...
د قصاص غوښتو اقدامات وکړي او هماغه کمزوری او بیوزله پلار ددې حق لري چــې شتمن اومعتبر قاتل په قتل ورسوي، پلار دا حق هم لري چې د قاتل له وژلو څخه تیر او په مقابل کې یې پیسې واخلي.
په لومړۍ مرحله یو ماشوم د بلوغ تر وخته پورې کورنۍ که بیوزله او که شتمنه د هغه خوراک، پوښاک او نورو اړتیاو د پوره کولو مسولیت په غاړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه مرحله کې باید نور مسلمانان او بیت المال د هغه تکافل یا روزنه پــه غــاړه واخلي، که څه هم نور ښوونځي د یو متوفي بچیانو ته دا حق ورکــوي ترڅــو د خپلــو اړتیاوو پوره کولو لپاره د پلار جایداد وپلوري.
خو اسلام ورته دا اجازه نه ورکوي، په اسلام کې د لازم ګڼل کیږي چــې د هغــه بــې روحه جسد ومینځي او په یوه پاکه تکه کې تاو او په بشپړ درناوي سره یې خاورو ته وسپاري.
د اسلامي قوانینو پر بنسټ انسانان ترمرګ وروسته هم حق لري چې د خپل ملکیت په اړه یې وصیت عملي شي، هیڅوک حق نلري چې د متوفي وصیت نامه کې بــدلون راولي، زیاتوالی او کموالی پکې راولي، ځکه ستر څښتن تعالی د وصیت تغیروونکــی انسان دا ډول تهدیدوي؛
هغه څوک چې د وفات شوي شخص وصیت ته بدلون ورکوي نو باید له محکمــې او د دعوې له ثبوت وروسته پخپلې سزا ورسول شي.
انسان پخپل ژوند کې په کورنۍ، چاپیریال او ټولنې ځانګړي حقونه لري، اسلامي فقې په پوره ځیرتیا سره دا حقوق ځیرلي.
د مستحق شخص او یاهم څوک چې ددې حق مسئول وي داسې حکم کوي: پــه هــر وخت کې اسلام د عقل او استدلال په پام کې نیولوسره حق خپل مستحق ته سپارلی دی.
کله چې انسان نړۍ ته سترګې غړوي او لومړنی معنوي اړتیا یــې د مناســبو خــواړو، لباس او د ښکلي نوم ټاکل دي، دا نوم باید پداسې ډول وي چې هرکله چــې د ده پــه وړاندې مخاطب واقع شي نو دی باید ورسره د عزت او غــرور احســاس وکــړي نــه د حقارت او شرم.
له همدې ځایه ده چې د اسلام سپیڅلي دین کورنۍ ته د خپــل ماشــوم لپــاره د یــو ښکلي نوم ټاکلو امر کوي او ددې کار لپاره یې مور پلار مامور کړي دي.
د ماشوم بل حق که څوی وي او یا لور د هغوی د پالنې او زده کړې وســایلو برابــرول دي. څو په سمه توګه زده کړه ترلاسه کړي، تر هغې کچې چې ماشوم وکولای شــي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قرانکریم ولولي او په مانا يې هم ورسره پوه شي. لوستي(باسواده) مــور او پــلار مجبور دي چې خپلو ماشومانو دا حقوق ټول په سمه توګه ادا کړي.

که چېرې مسلمانو کورنیو د قرانکریم دا امر په سمه توګه پرځای کړای وی نــونن بــه هیڅ یو مسلمان نالوستی (بیسواده) نه وه پاتې شوی او ټول به د زده کړې خاونــدان شوي وو.

ځکه هر ماشوم پلار لري، او هر پلار مکلف دی چې په سمه توګه د خپلــو ماشــومان روزنه او پالنه وکړي، د یتیمانو د زده کړې مسولیت د نورو په غاړه اچــول شــویدی، پدې سره د مسلمانانو د غفلت ګناه نباید په غیرعادلانه او ناځوانه توګــه د اســلام او فقې په غاړه واچول شي.

څرګند حق چې بچیان يې په پلار لري هغه د بچیانو د واده مسئله ده چې بلوغیت ته د رسیدو سره سم يې باید ورته چمتوالی ونیسي، چې دا خدايي امر په هیڅ ډول لــه نورو انسانانو پټ ندی

البته ددې حق پرځای کول د انسانانو د ژوند له اقتصاد او نورو حالتونو سره مستقیماً تړلی دی.

په همدې ډول ماشوم په کورنۍ داحق هم لري، چې له ده څخه په سمه توګه ســاتنه وکړي او د روزنې برخې ته يې خورا زیاته پاملرنه وکړي، خو د اسلام ســپیڅلي دیــن پدې برخه کې د میندو د فطري او طبیعي مینې په پام کې نیولو سره دومره ټینګار نه دی کړی.

البته دا پر بچیانو ده چې پر مور د خپل حق په مقابل کــې پخپــل وار ســره د هغــې درناوی وکړي له کومه ځایه چې ددې درناوي نشتون د بچیانو له لوري شــتون لــري اسلام د موضوع پدې بنې ډېر ټینګار کړیدی.

پر هیواد او ټولنه د انسان حق دا دی چې په لومړي ګام کې د هغــه د مــال، ژونــد او عزت ساتنه وکړي، اسلام پدې ډول مواردو کې د پکاروړنې ځینې قواعد او لاروښونې په لاندې ډول وړاندې کړي...

اسلام د ځینو مواردو پرته لکه له جسمې او انساني کرامت څخه باندې ربړونــه هــیڅ وخت خپل قانوني حد کې نه دی ګڼلی، پدې مانا که یو څوک بل کس ووژنــي تــوپیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکوي، چې مقتول څومره کوچنی او کمزوری دی د مقتول اولياء دا حق لري چې پــه لومړي ګام کې له حکومت څخه د قصاص غوښتنه وکړي او د ثبوت په صورت قاتل د مقتول په غچ کې په قتل ورسوي.

اسلام د خپلو دښمنانو د دا ادعا برعکس قصاص د يوې ټولنې د بقــا لپــاره مهمــې او ضروري وسيلې په توګه ګڼلی دی، او په هغه کې هيڅ ډول شخصي انګيزې شتون نه دي نغښتې.

پدې مانا که قاتل د قتل په جرم وژل کيږي نو په راتلونکي کې به هيڅوک ددې جرئت او کوښښ ونکړي چې په قصدي ډول بل شخص ووژني.

که چيرې يو څوک د بل چا مال پټوي(غلا کوي) نو د غلا په اندازه متناســبآ د د غلــه څلور ګوتې يا لاس پرې کيږي.

که چيرې په لويه لار يوه کوچنی غلا هم وشي نو د غله دا عمل(کړنــه) بغــاوت ګڼــل کيږي، او شديده جزا بايد ورته ورکړل شي.

که څوک په غير اسلامي توګه د جماع په عمل لاس پورې کړي نو اســلامي قوانينــو ورته له درو څخه پيل بيا تر سنګسارولو پورې حد ټاکلی دی، پدې موده کې قــوانين پداسې شديد ډول پلي کيږي چې د ناموس حيثيت يي په سمه توګه وساتل شــي او څوک بيا ددې جرئت ونکړي چې د يو مسلمان په ناموس تيری وکړي.

او يا زنا کارې ښځې مجبوره نشي چې حرامي بچيان وزيږوي، بايد له زيږيدو وروسته يې ووژني او د قتل په عمل لاس پورې او د ګناه مرتکبې شي او يا حراميان بچيان په يوه سپيڅلې ټولنه کې د خپلې ددې بې عزتی او بې حيثتی په بــدل کــې پــه لويــو ورانکارو اوجنايت کارانو بدل کړي.

دغه راز ددې امکانات شته چې له هلکانو سره چې وغواړي که ونــه غــواړي لواطــت وشي، نو وروسته په دوی کې د سترړيا اوغم احساس وده کوي، او بالاخره همدا هلکان په ټولنه کې په سترو جنايت کارانو، ظالمانو او انسان وژونکو افرادو باندې بدلیږي.

ددې ټولنيزو خطرناکو عواقبو د مخنيوي لپاره د اسلام سپيڅلي دين د زناکارو ښــځو او هغه نارينه چې لواطت کوي سخته او شديده سزا ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو غربي ټولنې چې په هغو لواطت او زنا د ورځيني ژوند يو عادي عمل ګڼل کيـږي، ددې ډول سزاګانو مخالف او د بشر حقوقو خلاف يې بولي او په بد نوم يې يادوي. خو له دې ډول عملونو څخه د ايډز ناروغۍ پيدايښت د اسلام سترې فلسفې د اسـلامې عقايدو دښمنانو لپاره هم ثابته کړې ده. اسلام د انسان ژوند، ملکيت او حيثيـت تـه خورا درناوی لري او ساتنه يې چې په هره بيه وي کوي، تيری که د يو زمـري، ليـوه، پړانګ او ياهم انسان له خوا هم وي يو ناوړه عمل دی او په کلکه بايد مخنيوی وشي.
هر تيری کوونکی چې له هره خوا وي بايد له خپل جرم سره متناسبه سزا ووينې، څو تيری او تيری کوونکی دواړه له مينځه يوړل شي. د نورو دينونـو پيـروان او فکـري ښوونځي چې تراوسه د اسلامي اقداماتو چې سرچينه يې الهي اوامر دي، بې خبره او عاجز پاتې دي د هغو ترسره کولو په وړاندې مخالفت څرګندوي او په وړانـدې يـې د خپلو نيوکو غږ پورته کوي.
اسلام وايي: که د انساني حقوقو لس تيري کوونکو ته جزا ورکړل شي، نو په زرګوونو خلک به د غلا، جنايت او په ځان، مال او ناموس له تيري څخه په امن کې شي. په دې صورت کې به خلک له ويرې پرته خپل کارونه په سمه توګه ترسره کړي او هغه څوک چې د نورو په حقوقو د تيري او غلا اراده لري کيدای شي دا کسان د خپل عمل د سزا د ويرې له کبله له خپلې ارادې تير او دا کار ترسره نه کړي او ټولو هغو کارونو تـه بـه مخه کړي چې د ټولنې لپاره ګټور او د افرادو په خوښه وي.
ايا دا واقعيت نه دی چې د جنايت کارانو او تيري کوونکو افـرادو شـميره د ټـولنې د نيکو او سمو افرادو په پرتله ټيټه ده؟
ايا دا واقعيت نه دی چې د اسلامي قوانينو په عملي کولـو سـره د تيـري کوونکـو او جنايت کارانو د تيري او جنايت مخنيوی سبب ګرځي؟
ايا د اسلامي جنايي قوانينو په پلي کولو سره به د يوې ټـولنې وګـړي داسـې فکـر ونکړي چې اسلام د مظلومانو او نيکو خلکو ملاتړی دی نه د ظالمانو او تيری کوونکو؟
ايا دابه ضروري وي هغه اشخاص چې د ټولنې په وړاندې مخالفت څرګندوي او ورسره جنګيږي او د نورو د ازادۍ خنډ ګرځي، د هغوی د پرمختګ مخنيوی کـوي ورتـه د انسان نوم ورکړو او دوی ته دې د بشر حقوق ورکړل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا دا لازمه ده چې جنایت کاران، قاتلان، غله، تیری کوونکي په لنډه توګه د انسانیت دښمنان له ټولنې څخه هیله ولري چې حقوق ورته ورکړل شي.
ایا د جنایت کارانو او تیري کوونکو په وړاندې سل سلنه د اسلامي قوانینو پلي کولـو مخالفانو د خلکو ژوند، ملکیت او ناموس په ته په درناوي قایل دي؟
ایا هغوی د جنایت د مخنیوي په موخه د اسلامي احکامو په پرتله له ځان سره غـوره لارې چارې لرئ؟
ځنګه چې د هغوی د حل قانوني لارې د دیارلسو پیړیو لپاره د ازمایښت لپاره وړاندې شوي خو تراوسه لانه دې بریالي شوي چې غلا او جنایت له مینځه یوسي، خو هغـوی برعکس په هر وخت کې د جنایت په کمي او کیفي کې مرسته کړې ده.
په پوره باور سره هغه څوک چې غواړي د امن او سولې په فضا کې ژونـد وکـړي، او د نورو د تیري لاندې رانشي او د همدې غوښتنو لپاره اسلامي قوانین یوازینۍ وسـیله بولي او له اسلام څخه به د داسې قوانینو په وړاندې کولو کې راضي او خوښ اوسي.
بله موضوع چې دلته د بحث وړ ګڼل کیږي د عقیدې ازادۍ ده پدې مـورد کـې هـم اسلامي اصول په عقل او منطقي استدلال ټینګ دي پدې مانا چې انسانان لـه ازادۍ څخه ناوړه ګټه پورته نه کړي نو اسلام هغوی ازاد ګڼلي دي، د عقیدې په څرګنـدولو کې د ازادۍ څلور احتماله موجود دي.
۱ ــ انسان ازاد دی چې یو عقید مطالعه ، درک او انتخاب کړي؛
۲ ــ انسان د هر ډول عقیدې په لرلو کې ازاد دی؛
۳ ــ انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي؛
۴ ــ انسان ازاد ده چې خپله څرګنده او نورو ته وښايي؛
د لومړۍ مادې(انسان ازاد دی چې یوه عقیده مطالعه، درک او انتخاب کړي) پـه اړه باید ووایو چې ددې قاعدې منځپانګه له استدلال څخه مسـتقله ده او پـه اسـلامي سرچینو کې د هغه مخالف په نوم څه موجود نه دي، قرانکریم پدې برخه کې ځینـې لارښوونې کړي او ستر څښتن تعالی وایي:
زما هغه عبادت کوونکي ته بشارت ورکړئ، چې ټولو بیانیو ته غوږ ږدي او لـه هغـوی څخه یې غوره ټاکي او د عملي کولو لپاره یې هڅې او کوښښونه پیلوي، پدې سـره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ مرحلې د عقیدې ترلاسه کولو سره انسان له ځان غولونې څخه لاس اخلــي او غواړي ځان پورې تړلې اړوندې چارې وپېژني.
دا هیله لري او غواړي چې پخپل ژوند کې نیکمرغي او سعادت ترلاسه کړي د خپلــو ګټو د ساتلو په اړه فکر او د هغوی د لا زیاتوالي لپاره کوښښ کوي.
اسلام سپیڅلی دین څوک نه مجبوروي چې په ګوډ او ړوند ډول کــوم عمــل ترســره کړي، له خپلو ټولو ژمنو تیر او یوازې د اسلامي سرچینو او اسنادو پیروي وکړي. بلکې اسلام ورته په ښکاره توګه ددې اجازه ورکوي چې هرې بیانیې ته غوږ ونیسي او هــر موضوع یې چې د خوښې وړ وي ورته رسیده ګي وکړي (ځان ورته ورسوي) هغه باید د اسلامي موضوعاتو له اوریدو وروسته خپل عقل او استدلال پکار واچوي وروسته هر هغه څه یې چې عقل او ذکاوت غوره کړل وټاکي او پکاروړنه یې پیل کړي.
وروسته انسان له دې پړاو څخه تیریږي او پخپله د عقیدې ازادۍ مني.
اسلام د حق او باطل، سم او ناسمو کړنو د مکافاتو او مجازاتو پــه اړه خپــل نظریــات وړاندې کړي دي، که چیرې پخپله عقیده د کومې اشتباه مرتکب شوی وي نو خپلــه عقیده دې بیاځلي نوې او اسلام دې قبول کړي.
قرانکریم د کلکو اسلامي عقایدو د بیخبینا په توګه وایي:
۱ــ دا قرانکریم ستاسو لپاره د یوې یادونې په توګه رالېږل شوی ترڅو د هــر چــاچې خوښه وي له لارې یې څښتن تعالی ته نږدې شي.(19:73)
۲ ــ قرانکریم د ستر څښتن تعالی له لویو نښو او ایاتونو څخه شمیرل کیــږي او ددې لپاره نازل شوی چې خلک وویروي، هر یو له تاسو چې غواړي نیکمرغه ژونــد ولــري باید د قرانکریم احکام عملي او هرڅوک چې غواړي برعکس بدمرغه ژوند ولــري نــو ددې احکامو نافرماني دې وکړي.
۳ ــ قرانکریم د هغو وګړو لپاره لارښود او زده کړه ده، چې غواړي دا مستقیمه لار په مخکې ونیسي. (81 ! 27 _28)
وګورئ چې ستر څښتن تعالی عالمان او ادمیان چې د قرانکریم اوامر یې په پام کــې نیولي وي، د ژغورنې او لارښوونې لپاره یې د یوې وســیلې پــه توګــه شــمېرې خــو هیڅوک نه مجبوروي چې هرومروپدې ایمان راوړي او اوامر یــې پرځــای کــړي. پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرځای کولو سره یې د خلکو اراده برسیره کوي او د یو خپلواک فاعل پــه څیــر یــې ازادوي چې هر څه یې زړه غواړي وکړي.
خو ددې یادونه ورته کیږي چې د خدایي عدالت پر بنسټ به د خپلو اعمــالو ځــواب وایئ.
نبوي احادیث هم د اسلام د ستر پیغمبر د اقوالو په پیروي کــې د انســانانو ژغورنــه تغښتې بولي، په هغوی کې هم د انسانانو په وړاندې له زور او جدیت څخه کار نــه دی اخیستل شوی او انسانان یې ازاد پر ښنې دي.
دویم احتمال: انسان ازاد دی چې هر ډول عقیده ولري، پدې مانا هر کلــه کــه کــوم انسان د ځان لپاره عقیده ټاکي نو هیڅوک حق نلري چې د هغه عقیده تقبیح او پکې مداخله وکړي، او هغه عقیده چې د انسان په خوښه نه وي پرې په زوره تحمیل شي.
د غیر عادلانه افکارو تحمیل بې ګټې پایلې له ځانه سره لري، پدې برخه کې هم لیدل کیږي چې اسلام د عقل او طبیعت د اصولو په چوکاټ کې پریکړه کوي او ټولنې ته یې وړاندې کوي.
د اسلام ستر پیغمبر تل د اسلام له دښمنانو سره ازاد بحــث کــړی دی او د قــوي او منطقي دلایلو په پایله کې یې هغوی ته قناعت ورکړې او هغوی هــم ورســره ایمــان راوړی او مسلمانان شویدي.
بله موضوع چې ددې بحث ترڅنګ لازمه ګڼل کیږي داده چې که څوک په ازادانــه او خپله خوښه دین وټاکي او ځان د هغوی د اصولو او مقرراتو په محدوده کې راولي نــو نباید مجبور او مقید وګڼل شي،
ځینې وخت یو هوښیار شخص پخپله اراده سطحي(سر سریزه) ازادي یــوې خواتــه کوي او ځان او ټولنې لپاره ګټورو قیدونو او محدودیتونو ته مخه کوي، دا داسې کیږي لکه چې یو شخص په یوه پراخ او ارته دښته کې له اوسیدو لاس واخلي او ځان د یــو بند ښار د څلور دیوالونو په مینځ کې ارامه احساس کړي، البته دغه امر هغه وخــت د منلو وړ دی چې هغه د ښاري ژوند زندان ته په یوه پراخه او هوســا دښــته غــوروالی ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا ډول کله چې څوک واده وکړي او نوی ژوند پیل کړي نــو زیــات ورســره زیــات قیدونو ته هم غاړه ږدي او مني يې خو له هغه ځايه چې دا قیدونه يې پخپله خوښــه منلي وي، نو هیڅوک دا حق نلري چې یاد شخص منع کړي او کوښښ وکړي چې هغه بېرته خپلې پخوانۍ ازادۍ ته راوګرځوي. پدې طریقه امکان لري چې پخپلــه اراده او خوښه بې دیني پریږدي او د ځان لپاره یو دین غوره کړي او خپله ازادي د دیــن لــه مقرراتو سره سمه مقیده کړي خو پدې سره چې ده پدې دین کې خپله ګټه لیدلې او دا عمل یې پخپلې ازادې ارادې سره ترسره کړی او هیچا ددې کار لپاره مجبــورولای نشو. که چیرې هغه څوک مجبور کړي چې بیرته بې دینه شي نو پــدې ســره د هغــه ازادۍ ته زیان رسوي او د عقیدې غوره کولو مخنیوی یې کوي.

دریم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي دا هغه څه دي چې په جبر او زور سره دمنلو وړ نه دي، په اسلام کې حکومت دا حق نلري چې د خلکو د عقیدو څارنه وکړي، یا د هغه چاسره چې بیلابیلې عقیدې لرې په جګړه ایــز ډول خبرې اترې وکړي، هر څو چې مونږ پوه شو چې د انسان ځینې عقاید ناســم دي خو د مادي ګټو او دنیوي مقام لپاره هغه نه پریږدي او د انحرافي عقایدو ســره ســم عمل کوي نو هغه د خدای په وړاندې مسئول دی.

تر کومه وخته چې یاد شخص خپل انحرافي عقاید پټ ساتي او په غونډو او محفلونــو کې یې نه ښکاره کوي ترهغه پورې چې یوازې د خدای په وړاندې مسول دی نو هغــه یو پټ مرتد(کافر) دی ولې که هغه مختلفو یا ګن شمیر وګړو تــه ووایــي او ښــایي د څلورم احتمال سره عقیده مینځته راوړل کیږي.

څلورم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده را څرګنده کړي) د ډیرو توضــیحاتو اړمند یو د اسلامي احکامو سره سم د یوې عقیدې څرګندول هم جایز او هم نه دي.

له جایز څخه موخه داده چې په اسلامي سرچینو کې داسې شواهد نشته چې په هغه سره انسان مجبور کړای شي چې د اسلام خلاف عقیدې په څرګندولو کې خپله خوله وتړي، د خپلې وینا د دوام مخنیوی وکړي او ورسره ځان خواشینی کړي، کلــه چــې ویل کیږي د بیلابیلو عقاید څرګندول جایز دي نو پدې مانا نه ده چې اسلامي علما د بیلابیلو عقایدو په غوره کولو کې چپ او بې توپیره پاتې شي، ددې پرځای هغوی تــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لازمه ده چې د هغو نظریو او فکرونو د خپرولو په وړاندې پاڅون وکړي چې بدعت ګڼل کیږي، ځکه دغه امر د دیني لارښوونکو مکلفیت او دنده ده، علما او رهبران باید د بدعت امیزو افکارو د له مینځه وړلواو ردولو لپاره تر هرڅه لومړی خپل منطقي او قوي دلایل پیدا او وړاندې کړي. څو د بدعت امیزه نظریاتو لرونکي افراد په قانع کوونکو دلایلوسره مجبور کړي چې خپل افکار او نظریات بیرته له ځان سره واخلي او ترشا یې کیږدي.

که چیرې دا ډول افراد منطقي دلایل هم ونه مني نو اسلامي علما مجبور دي چې د انحرافي عقایدو د خپریدو د مخنیوي لپاره له خپلو وروستنیو وړتیاوو ګټه واخلي او پخپلو تکتیکونو او لارو کې بدلون راولي او له بلې لارې ګټه واخلي.

له کومه ځایه چې اسلام هم داسې امر نه دی کړی چې په ازاده توګه خپل انحرافي افکار خپاره کړي او پدې صورت کې له خپلې شته ازادۍ ناوړه ګټه پورته کوي او د خپلو انحرافي ناوړه عقایدو تخم د ځوانانو، نوي ځوانانو او ماشومانو په پاکو زړونو کې وکري(کښت) او په پایله کې یې اسلامي ټولنه د کفرګرایي او عقلاني ابتذال په لور بوځي، لکه څرنګه چې دغه عمل په افغانستان کې د کمونستانو په ازاد پریښودو سره په ثبوت ورسېده.

ددې باوجود اسلام داسې امر نه دی کړی چې هر وخت چې مستبدین، ظالمان او اسلامي رهبرانو ته له غایب نظر وګوري او یا هم اسلامي رهبران د بې دینه عناصرو په وړاندې د مبارزې په لاره کې خپله زړروتیا او قرباني له ځانه ونه ښایي او ځان بې تفاوته وګڼي، هغوی د څښتن تعالی له لوري رالیږل شوي استازي په ګمراهۍ کې ساتلي او خپل انحرافي عقاید پرې په زوره تحمیلوي هغوی کله کله اسلامي علما په ښکاره توګه د مبارزې لپاره غواړي او نامالومه هیله مندي یې القاح کړې چې ګواکې ددې قدرت مدافع دښمن چپ کړي.

هغوی د اسلامي علماو په شهادت رسولو، بندي کولو، ربړولو باندې هم بریالي شوي دي، د اسلام دښمنانو هر وخت ددې شیطانت امیزې لارې څخه ګټه اخیستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیلګې په توګه کله چې امام حسین د اسلامي رهبرانو د اعمالو یا د اموي اسلامي خلافت په وړاندې پاڅون وکړ او ترهغه یې مقاومت وکړ چې د ځان، بچیانو او پلویانو د کورنیو مونځو غړو لاندې کیدو باندې تمام شو.
که مونږ نن وګورو چې خلک د بتانو، غواګانو او اور عبادت کوي ډېرې سترې لارې یې په پام کې نیولي او یا هم په نشه یې توکو اخته دي، د ظالمانو او مستبدینو تر ولکې لاندې دي او د نژادي او تبعیضونو مفکورې یې د خپلو اعمالو د لارښوونې په توګه منلي، دا ټول ددې لپاره دي چې په پیل کې یوه ناپوه فرد دا ډول باطل فکرونه ښکاره او په بیلابیلو ډولونو ترویج کړي.
هغوی یه سفسطه یي(ناسمو) نظریو سره د ساده مسلمانانو ماغزه مینځلي او دیته یې مجبور کړي چې د هغوی فاسدې عقیدې د حقیقي او واقعي عقیدو په توګه ومني، ځکه په هغه ځای کې کوم دیني عالم یا مبلغ وجود نلري، او که وي هم نو د خپل مسولیت د ادا کولو جرئت نه کوي او نه غواړي ترڅو ځان په خطر کې واچوی.
د هغوی فکرونه په تدریجي ډول بدلیږي او د ناپوهه وګړو په ذهنونو کې د وحو په توګه ځای نیسي. پورتني واقیعت ته په پام سره دا ثابتیږي چې د پیغمبرانو بعثت او د اسماني کتابونو نزول د خدایتعالی لوی رحمت او نعمت دی.
پدې کتابونو کې د نیکو افرادو ترڅنګ ظالمانو او انسان وژونکو ته هم د نیکې لارې لارښوونه شوېده او ورسره د بدعت امیزه فکرونو د خپرولو مخنیوی هم شوی دی.
اسلامي او انساني مشورې حکم کوي چې د شیطاني فکرونو، جنایت کارانو او د انسان دښمنانو د له مینځه وړلو لپاره دې په کلکه او نه سترې کیدونکې مبارزه لاس پورې شي.
دغه راز مرتدین چپ نه دي ناست، د اسلام ضد فکرونه او پخپلې کاذبې ادعا سره د ډیموکراتیکي ازادۍ پلوي کوي او ددې پلوۍ په پلمه د ټولو فکرونو اونظرونو ته درناوی کوي څو چې د اسلام او مسلمانانو ریښتني عقاید سوري او له مینځه یې یوسي.
خو مسلمانانو ته لکه څنګه چې وایي په عین حق قایل نه دي او په ناځوانه توګه د هغوی فکرونه او عقیدو باندې ریشخند وهي، دا ډول ملحدین باید په دار وځړول شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅو له نورو مسلمانانو لار ورکه نه کړي او عقیدې یې ور خرابې نکــړې او اســلام او مسلمانانو ته د یوې نانځکې په سترګه ونه ګوري.

که چیرې د پیغمبرانو په راس کې ریښتنیو مسلمانانو بند، کړاو، وهل ټکول او په دار ځړول نه وای زغملی نو د فرعونیانو لمسیانو او جابر مشرانو به تر نن پورې پر بشریت خپلې مشرۍ

(حکمروایی) ته دوام ورکړی وای. د ازادۍ او عدالت پراخه لمن به یې له ځمکې څخه ټوله کړې وه، که چیرې د افغانستان مسلمانانو لــه کمونســتانو ســره چــې د دیــن، معنویاتو، اخلاقو او انسانیت دښمنانو لاس او ګریوان شــوي نــه وای، وهــل ټکــول او رنځونه یې نه وای زغملي نو نن به د نړۍ پراخه برخــه د شــوروي اســتبدادي او بــې خدایه نظام حاکم وو.

ددې لپاره چې زمونږ دا بحث لا په زړه پورې شي هغه په اسلامي هیوادونو کې د غیر مسلمان اتباعو د حقوقو راګرځول او ساتنه ده.

تر هغه وخته چې غیرمسلمان د مسلمان په وړاندې په جګړه لاس پورې نه کړي، نــو حق لري چې د نورو مسلمانانو په څیر ژوند وکړي او له ټولو سیاسي، اجتماعي حقوقو څخه په مساوي توګه ګټه پورته کړي.

هغوی ازاد دي چې خپل مذهبي مراسم پخپله خوښه ترسره کړي ولو که د اســلامي احکامو سره مختلف هم وي، لکه د جمعې پر ته په نورو ورځو کې رخصتي، په کلیســا او حجرو کې د مذهبي مراسمو ترسره کول او ځینې نور مذهبي مراسم لکــه: دینــي شعار، شرابخوري، قماربازي او خنزیر د غوښې خوړل هم د دوی لــه لــوري ترســره کیږي.

دغه راز دوی ترهغه پورې ددې مراسمو د ترســره کولــو اجــازه لــري ترڅــو چــې د مسلمانانو اعمال، ازادۍ او عقیدې کمزورې نکړي، د فقهې له نظره هر عمــل چــې د مسلمانانو د ازادۍ او عقایدو د فاسدیدو لامل ګرځي اجازه نشته څو په ښکاره توګــه ترسره شي.

په غرب کې د بشر حقوقو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بده مرغه د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ص او راشـدینو خلفـاوو لـه وفـات وروسته د خلافت په مقام کې د خپلسرو افرادو په زیاتوالي سره د افرادو حقوق ورځ تر بلې تر پښو لاندې شول.
اسلامي احکامو مکلفیتونو تر خپلې کچې هم لا زیاته پراختیا وموندده، څنګـه چـې اسلام ورځ تربلې خپل ماهیت د لاسه ورکاوو یو لامل یې هم د لرغونو پاچاهانو لارو او طریقو ته میلان او ګرایش پیداکول وو، او د ددې تمایل له کبلـه معنـوي او اخلاقـي ملوحظات په تدریجي ډول د مادي ملحوظاتو او نفساني غوښتنو تر اغیز لاندې راغلي وو.
د اموي او عباسي خلافتونو د مدعیاتو په اعمالو کې د دې منفي تمایل لـه پیداکیـدو سره سره بیاهم اسلامي تیوری د اسلامي تمدن او علمي لارو څخه خپله د نفوذ لار د غرب په لور وغځوله، او په پایله کې یې غربیان هم د ناپوهی له درانه خـوب څخـه را ویښ کړل، او د مسلمانانو څخه د ترلاسه کړیو نظریو او فکرونو له لارې پخپلو مذهبي او رسانس اصلاحاتو لاس پورې کړ، د فکرونو او علومو په زیږیدو او د رسانس له پښو غورځیدو سره د انساني حقوقو د مکلفیتونو ترڅنګ د هغوی ارزښت او اهمیت لا هم پورته شو.
د فرانسې د لوی (کبیر) انقلاب، دیکتاتوری او استبدادي نظامونو له مینځه لاړل، پـه همدې سره د چاپ ماشین رامینځته او د رسانس د پوهانو اثارو چاپ او بیا پېژنـدنې ته وړاندې شول ترڅو یوځل بیا چاپ شي او د ټولنې د ډیری افرادو ګټو ته پـه کتـو سره یو ټولنیز نظام رامینځته شو.
له یوې خوا په غرب کې په نړیواله کچه د کورنیو جګړو رامینځته کیدل او له بلې خوا د ساینس او ټکنالوژی پرمختګ، د معنـوي انګیـزو نـزول ددې سـبب شـول چـې بشرحقوقو ته پاملرنه زیاته او ارزښت یې ډیر شو.
بشر حقوق زمونږ د ورځیني ژوند یوه مهمه او حیاتي موضوع خو حساسـه او جګـړه زیږوونکې هم ده، په غرب په ځانګړې توګه په امریکا متحده ایالاتو کې د بشرحقوقو تش په نامه شعار دی او د عمل په ډګر کې یې هیڅ شی نه تر سترګو کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرکال د ملل متحد او غړو هیوادونه له لوري د بشر حقوقو د نړیوالې ورځ نمانځنه هم په همدې (شعاري) ډول کیږي، ځکه نه امریکا او نه نور غړي هیوادونه غواړي څو پـه سمه او عادلانه توګه ددې ورځ نمانځنه وکړي، که چیرې داسې نه وای نـو نـن بـه د هیوادونو په داخل او نړیواله کچـه هـر ډول تبعـیض شـتون نـه درلـود، نـن ورځ د بشرحقوقو اړوند فکرونه په عملي ډول هیڅ شتون نه لري، البته د بشر حقـوق هغـه وخت د عمل جامه اغوستلای شي کله چې نه یوازې د بشر حقوقو اعلامیـه بلکـې د هغه د هر اړخیز تامین لپاره نه یوازې د ملل متحد پـه منشـور بلکـې د ټولـو غـړو هیوادونو په اساسي قوانینو کې داخل او قانوني صبغه ورته ورکړل شي.
په ملل متحد او غړو هیوادونو کې باید د بشرحقوقو د فکرونو د عملي کولو لپاره نـه یوازې جلا قوانین بلکې ددې قوانینو د عملي کولو لپاره باید بیلـې اداري رامینځتـه شي.
دغه له یوې خوا د ملل متحد په چوکاټ په ځانګړې توګه د هاګ محکمې ترڅنـګ د قوانینو جوړولو او پلي کولـو لپـاره ځـانګړې اداري او لـه بلـې خـوا د متخلفـانو او سرغړونکو لپاره د لازمو سزاګانو قوانین جوړول او پلي کول هم رامینځه او په چټکـو فعالیتونو لاس پوري شي. ترڅو له دې لارې د تبعیض هغه ناوړه شرایط له مینځـه لاړ شي چې نن په نړیواله کچه حکفرما یا حاکم دي او تر ټولـو یـې وروسـته پـاتې پـه ځانګړې توګه اسلامي هیوادونه قرباني دي.
دا امر تر هغه امکان نلري چې د ملل متحد منشور له متن څخه چې پینځوو ځواکمنو غړو ته چې د ملل متحد په امنیت شورا کې د ویټو حق ورکړی له مینځه یوړل نشي، که چیرې د ملل متحد د منشور له تندي څخه دا ټاپه لیرې نشي نو په هر سیمه کـې به د ملل متحد ټول اقدامات د پینځه وو غړو هیوادونو په ګټه او د نورو په زیان وي.
بیلګه: که چیرې د ویټو حق لرونکی کوم هیواد د بشرحقوقو د قوانینـو خـلاف کـوم عمل ترسره کړي او دا موضوع د امنیت په شورا کې مطرح شي، نو دا هیواد به له خپل حق(ویټو) څخه په ګټې اخیستنې سره یاده موضوع او پرې بحـث کـول د نـورو پـه وړاندې بې ارزښته وبولي او له مینځه به یې یوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د ملل متحد ټول اقدامات د هغو هیوادونو په ګټه دي چې د ویټو حق لري او یا د دوی دوستان وي او د هغو هیوادونو پر خلاف وي چــې د ویټــو حــق لرونکــو هیوادونو تر لاس لاندې او یا یې هم نوکران وي.

دا ټکی باید په پام کې ونیسو چې د بشرحقوقو ملاتړ په اصل کې معنــوي او اخلاقــي ماهیت لري، انسان څرنګه کولای شي چې له هغو غربي هیوادونو څخــه چــې مــاده پرستي، او مادیات ګرایي یې د ټولو وګړو په ذهنونوپه ځانګړې توګه په سرمایه دارې طبقې باندې مسلط وي د یوې اخلاقي او معنوي موضوع د ملاتړ هیله وکړي او طبعآ د سرمایه دارې طبقې ګټې ددې امر مخنیوی کوي

همدا د مادیات ګرایي خوځښتونو چټکتیا ده، چې ترمینځ یې ټولنیز اخلاق او اړیکې ورځ تر بلې د ترینګلتیا او کمزورتیا په لور درومي، ټولنیز ژوند یې په جهنمــي هغــه بدل شوی دی، یوازینی وسیله چې ددغې بدمرغی درمل جوړیــدای شــي هغــه لــه کموالي او بحران څخه د معنویات ژغورل دي هغه د معنوي کلتــور بیــا را ژونــدي او پیاوړي کول دي.

طبعآ نظرونو د دین اصولو ته ساه وربښلی شي ځکه همدا معنویات دي چــې ډیــری دنیوي نظامونه پرې ټینګ دي.

معاصر انسانان د هغوی د حقوقو له مینځه تلل له تهدید څخه ژغوري او لــه تعصــب پرته د دین اصول ته مخ راړول او دین د یو بشپړ اسماني دین په توګه د مسایلو پــه حلولو کې خورا مرسته کوي.

د بشر حقوقو اســلامي نسخه:

ټول دینونه که هغه اسماني او که غیر اسماني د نړی د خلکــو لپــاره د بشــرحقوقو د ساتنې په برخه کې یوه غوره او ارزښتناکه ډالی ده.

د اسلام سپڅلي دین اهمیت پدې کې نغښتی چې نه یوازې وروستنی اسماني دیــن دی خو د نورو دینونو برعکس اساسي قانون یانې قرانکریم ډېر ژر پداسې لیکلې ډول رامینځته شو چې په ټول ژوند کې پکې بدلون راوستل ناشوني دي، د تغیر ورکوونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحصارګرانو او د لاس وهونکو له ماهرانو په خپل امن ساتل شوی او د بدلون توان يې د نړۍ په يو فرد کې هم نشته.

اسلام له شپږمې ميلادي پيړۍ راهيسې د بشرحقوقو د ملاتړ او د انسـاني موقـف د لوړوالي په موخه بشپړ اخلاقي قوانين رامينځته کړيدي، پـه بشـرحقوقو بانـدې پـه بشپړې پوهيدا سره انسان کولای شي چې اسلامي نظرياتو ته د قران او سنت له لارې نوښت وروبښي.

د قرانکريم د ارزښت اړوند خدای ج فرمايلی دي

دا هغه کتاب دی چې اياتونه يې په قاطع او پرکنده ډول راغلي دي(11 ! 1).

درواغو ته په هغه کې (قرانکريم) ځای ندی ورکړل شوی.(41 : 42).

صحت يې په ټوله ايز ډول جوړ او ټينګ دی (69 : 51).

ددې کتاب (قرانکريم) هره هينداره د هغه څه لارښوونه کوي چې د ټولو مسـلمانانو لاسرسی ورته ممکن دی. (17 : 1) .

دا هغه کتاب دی چې ما پر تا نازل کړی ای محمده څو چې په وسيله يې ته انسانان د پروردګار په اجازه د روښانتيا او خدای تعالی لوري ته راوبلې (14 : 1).

پدې ترتيب قرانکريم او سنت (حديث) او د حضرت محمد ص سيرت د بشر حقوقـو په اړه ډېر مالومات وړاندې کړيدي، دغه اسلامي سرچينې د بشرحقوقو او نورو اړوندو موضوعاتو په اړه په پوره تفصيل سره مالومات وړاندې کړي دي او لاندې موضـوعات په بر کې نيسي.

الف ـ عمومي اساسي حقوق: عبارت دي د نارينه او ښځينه حقوق، د ماشومانوحقوق، د لويانو حقوق، د ناروغانو، ټپيانو، مظلومانو، د شتمنو او بيوزلو حقوق ټول هغه حقوق دي چې د خدای ج له لوري انسانانو ته ښښل شوي دي.

پدې حقوقو کې د ژوند کولو، د ژوند د بوختياوو، غمځپلـو تـه د درنـاوي، د ازادۍ او راکړې ورکړې، له ابتدايي وسايلو د ګټې اخيستنې او د انسانانو د برابروالي حقوق هم شامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چې څښتن تعالی پخپل کتاب کې پدې اړه فرمايلي: ای انسانانو! تاسو هر يو مې له يوې مور او پلار څخه پيداکړي ياست او ددې لپاره مې په بيلابيلــو قومونــو وويشلی چې يو بل وپېژنئ.

ب ـ د اسلامي هيواد د اتباعو حقوق: د يو اسلامي هيواد بشــري حقــوق د اساســي حقوقو ترڅنګ، د ملکيت او ژوند ساتنې ازادۍ، د انساني کرامت، د شخصي ازادۍ او د امنيت او د ژوند خصوصي حرمت ساتنې حق، د بيان حق، د ظالم په وړاندې د ژوند حق، د ااتحاديو جوړولو، د عقيدې او ازادۍ حقوق دي.

پدې اړه قرانکريم وايي: په دې دين کې د زور عقيده وجــود نلــري لکــه د، مــذهبي عقايدو ملاتړ حق، د قانون په وړاندې د برابرۍ حــق، لــه ابتــدايي اړتيــاوو څخــه د برخمنتيا حق او د اسې نور ټول هغه څه دي چې په اسلام سپيڅلی دين کې انسانانو ته ورکړل شوي دي.

په اسلامي هيوادونو کې هيڅوک ددې حق نلري چې يو څوک د يو کار ترســره کولــو لپاره مجبور کړي. لکه په ځينو اسلامي هيوادونو کې حکومتي چارواکي ښځينه دېته مجبوروي چې اسلامي حجاب په پام کې ونه نيسي، يا نارينه مجبوروي چې له يــوې څخه له زياتو ښځو سره واده ونکړي حتا که دغه امر له نورو ښځو ســره د نامشــروع اړيکو ټينګولو سبب هم وګرځي.

په دواړو حالتونو کې بايد اتباع دا حق ولري چې د چارواکو له اوامرو او قوانينو څخــه سرغړونه وکړي.

ج ـ د دښمنانو حقوق: اسلام په بشپړې ځيرتيا سره قوانين او مقررات جوړکړي چې په لازمي ډول ترې د اخلاقي اصولو په توګه کار واخيستل شي، څو د دښمنانو حقوق د هغوی کړنو ته په نه پاملرنې سره په پام کې ونيول شي البته دا حقوق د محاربانو او غيرمحاربانو دښمنانو ترمينځ توپير کوي پداسې حال کې چې غير محارب دښــمنان لکه: لويان، ناروغې ښځې او ماشومان بايد ونه ځورول شي.

د محاربو دښمنانو حقوق لکه: د ټپيانو ساتنه، په اور باندې نــه ځورونــه، لــه جګــړې وروسته دهغوی نه وژل او د هغوی د شتمنيو درناوی دی چې بايد په سمه توګه په پام کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ اسلام د ښځو په حقوقو ډېر ټینګار کوي، څښتن تعالی پــه قرانکــریم کــې یــوه سیپاره د ښځو د حقوقو لپاره وقف کړېده او تفصیل سره یې بیــان کړیــدي. د لــوړو حقایقو چوکاټ بشري حقوق څرګندوي، چې څوارلس سوه کاله وړاندې د اسلام دین له لوري ټاکل شویدي په راتلونکو توضیحاتو کې به ولیدل شي چې د لاسته راوړنو او ټکنالوژۍ نړۍ لا تراوسه پدې نه ده توانېدلې چې عدالت، بشردوستانه قــوانین چــې اسلام څوارلس سوه کاله پخوا رامینځته کړي بشریت ته وړاندې کړي.

اســلام د بشر حقوقو د مسایلو د حل لارې په توګه:

بشر حقوق د انسانانو د یو هیومنیزم (انسان دوســتي) احســاس ضــامن دی، اســلام څوارلس سوه کاله وړاندې د انسانانو د اجتماعي ژوند مسایل دهیومنیزم پــه بنســټ رامینځته او ټینګ کړل. البته له هغه وخته چې مسلمانانو په ځانګړې توګه د هغــوی مشرانو سمه شرعي لار پرېښوده او د نفساني او شیطاني وسوسې په رڼا کې انحرافي لارې ته واوښتل نو د وګړو اجتماعي حقوق یې هم له ابهامــاتو او نیمګړتیــاوو ســره مخامخ کړل.

د بشر حقوقو، اسلامي ټولنه نالیدلې (نادیده) ونیوله چې د څښتن تعالی لــه لــوري د وحو په شکل نازله شوې وه، د دیــرارک چــې یــو ایټــالوي علــم دوســته انســان وو کوښښونه د بشرحقوقو په بیا پیژندنه کې لومړني ټکان وو.

دیرارک د بشرحقوقو خوځښتونو ته ستر قدرت او ځواک ورکــړ، دا عاقبــت الامــر د ایټالیا له پولو څخه واوښت او په ټوله اروپا کې یې پراخوالی وموند په زړه پوری ټکــی دادی چې هیومنیزم د اروپا د رسانس دورې د پرمختګ جوړښت دی د بشر حقوقو د را ژوندي کولو په برخه کې بله هڅه چې په تاریخ کې ثبــت شــوې هغــه د اتبــاعو د حقوقو خپرول وو، دا د انساني ډلو له خپرونکو څخه ده چې د فرانسې انقلاب د اصولو یوه ضروري برخه وه.

دغه اعلامیه چې په کال 1789 کې د 117مادو په لرلو سره د فرانسې ملي اســامبلې لــه لوري تصویب شوه او په 1791 کال په فرانسه کې د اساسي قانون د سریزې پــه توګــه ګټه پورته کړای شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم په لومړیو کې فکر کېده چې پدې اعلامیه کې دا اصول نغښتي چې په نړیواله کچه ترې ګټه واخیستل شي خوله کومه ځایه چې جوړونکي یې د متوسطې طبقې څخه وو نو په همدې سره یې د متوسطې طبقې اهدافو ته هم انعکاس ورکاوو.

هغوی غوښتل چې ددې اعلامیې له لارې د منصبونو او اداري موقفونو ترلاسه کولو لپاره ځانته لاره هواره کړي، د بشر حقوقو د فورمولبندی په برخه کې دریمه هڅه او کوښښ او د هغې پایلې(د بشر حقوقو نړیواله اعلامئیه) د دویمې نړیوالې جګړې له پای ته رسیدو وروسته وې، چې په هغه کې انساني بشریت بې مثاله استثمار خورا ظلمونه او غمونه وزغمل خو دغه اعلامیه د لنډې مودې لپاره د هغوی د ټپونو پټې وګرځېدله.

ځاني او مالي زیانونه د دریمې نړۍ په هیوادونو په ځانګړې توګه افغانستان، کشمیر او بوسنیا کې په چټکې سره دوام لري، دغه نړیواله وثیقه په بشرحقوقو کې د تخطۍ او د ملل متحد چلوونکو ځان غوښتنه مهمه دا چې د هغوی د خپلو محدودیتونو او کموالي د مخنیوي لپاره بې خاصیته او بې ګټې ثابته شوې ده.

پاتې دې نه وي چې ددې اعلامئې د ټولو زیانونو لاملونه؛ په اهدافو کې د همغږۍ نشتون، د انحرافاتو او ناکامیو پلي کوونکو او د بیا غوښتونکې محکمې قوې نشتون وو.

دا اعلامیه د څلورو کالو په موده کې پدې ونه توانیده چې له نابرابرۍ څخه رامینځته شوې ستونزې حل او له مینځه یوسي. په هغه ډول چې دوی د کاغذ پرمخ د بشر افرادو د زیاتو حقوقو تضمین کوي خو له بده مرغه د ملل متحد سازمان ډیری غړو هیوادونو په یو نه یو ډول په بیلابیلو اندازو د هغه مقررات له مینځه یوړل او د کارونې مواد او اصول یې خراب کړل خو په ډیر استثنایي ډول دې تخطي کوونکو ته نه یوازې سزا ورنکړل شوه بلکې له خپلو دندو څخه هم ګوښه نه شول او پخپلو ځایونو یې خپلې کړنې ترسره کولې.

پدې ډول حالاتو کې ددې اړتیا لیدل کیږي چې دا اعلامیه بیا په چټکه توګه تر نظر لاندې ونیول شي او د نوي کولو په برخه کې یې نه یوازې غربي نظرونه چې تل په مادي ملحوظاتو بلکې ترڅنګ یې باید اسلامي اصول چې د بیخبینا(زیربینا) ډیری برخه یې اخلاقي نظرونه او معنویات جوړوي هم په پام کې ونیول شي او ګټه ترې پورته کړل شي، څو د دواړو لورو د نظرونو له جوړښت څخه یو متوازنه اساسنامه رامینځته شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشرحقوقو موجوده حال ته په پـاملرنې سـره اوس د دې وخـت رارسـېدلی چـې اسلامي هيوادونه ورځيني واقعيتونـه درک او د بشـر حقـوق د اسـلامي شـريعت د احکامو يوه مهمه برخه وګڼي او پدې تمه ونه اوسي چې غرب يا شرق دوی پدې لاره روان کړيدي ددې لپاره چې پدې برخه کې د مسلمانان د برياليتوب توفيق پيداکړي نو بايد د اسلامي احکامو په عملي کولو سره يو رسانس چې په ټوله ايزه توګه حقـوق او په ځانګړې توګه بشرحقوقو کړي په ټوله ايزه توګه رامينځته شي.
البته له دې اقداماتو څخه بايد وړاندې د اسلامي حقوقو تيوری په عملي ډول جوړه او تنظيم شي څو د ترسره کولو او عملي کولو لپاره يې لار اسانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو عمومي تيوري

پدې څپرکي کې د بشر حقوقو په اسلامي مقولې او هغه لار چې اسلام پدې برخه کې وړاندې کړې بحث کوو ترڅو د هر حـق او اړونـد قـوانين د توضـيح کولـو لـه لارې دعمومي تيوري او عملي برخې ترمينځ توپير روښانه شي.
په اسلامي فقه، ديني پاليسۍ او اسلامي ديني علومو کې د بشرحقوقو برخې تـه پـه کاملاً ځانګړې توګه پاملرنه نه ده شوې، ددې امر سبب دا دی چې دين او مذهب لـه حق سره د فقهې له مخې چلند کړی څو د دين هيئت د خلکو په ژوند کې په عملـي توګه چې ددين اساسي موخه ده عملي بڼه خپله کـړي، د حقوقـو د ويشـلو دينـي چوکاټ د اصول په کتاب کې عمدتآ حقوق، د ټاکلو او دندې قضاوت په بر کې نيسي،
د ازادۍ، حقوقو او دندې قضاوت ټول هغه بحثونـه دي چــې مکلفيتونـه توضـيح او بيانوي اساسي هدف ته د رسيدو لپاره د ازادۍ د حقوقو د عمومي قوانينـو شـيندلي فصلونه د يو علمي نظم په چوکاټ کې راټول او وروسته په بسـتيزو قوانينـو کــې د بشرحقوقو اړوند نظر وړاندې شوی دی.

ددغې موضوع ځينې برخې په لاندې توګه تر بحث لاندې نيسو..

1 - په اساسي قوانينو يا نظامونو کې د بشر حقوقو پرمختګ

له دې بحث څخه موخه د بشرحقوقو د پرمختګ تاريخ، توضيح او څرنګوالی وړاندې کول نه دي بلکې پرځای يې هـدف دادی چــې د هغــه د وحــې ســبب، ارزونــه يــا ځانګړتياوې د اسلامي تصور په رڼا کې څه وو؟.
الف ـ د لرغوني روم پرمهال به ويل کيدل چې بايد د دولت ارادې تــه ټــول انســانان تسليم وي، که څه هم دين له دولت څخه جلا شوی خو پــه انســاني کرامــت بانــدې ټينګار او خالقي مراعات پخپل حال پاتې. چې دا کرامت يې وربښلی دی، په پايله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبيعي حقوقو مقوله د نويو شرايطو له بطن څخه وزيږيد طبيعي حقوقو د افرادو په حقوقو او د دوی په توان د استبداد په وړاندې په درېدو ټينګــار کــاوو د وروســتنۍ مقولې په ودې سره د حقوقو مذهبي اساس د هېرېدو په لوښي کې کېښودل شو او له انسان څخه دفاع د خالق د قانون په توګه پيل شوېده، داسې فکر کېده چــې فــرد د هغو طبيعي حقوقو لرونکی دی چې په پيل کې د تنظيمولو لپاره وړاندې شــوی دی او دا حقوق د مغزو په ملګرتيا سره کشف کيږي د افرادو دا حقوق عبارت دي له د ژوند، ازادۍ او مالکيت حق.

فرد د ټولنيزې پروسې له لارې پخپل فردي اصالت باندې ټينګار کوي ترڅو په ټولنه کې خپل ژوند تضمين کړي، ځکه د خپل فرديت له برکته خپل اړوند حقوق نورو ته نه پريښودل کيږي، ددې لپاره چې دا حقوق خپل پيدايښت ته دوام ورکــړای شــي نــو دولت يې د ساتنې دنده پرغاړه لري.

ب ــ د اجتماعي تړون مقولې په اجتماعي ژوند کې خپله لاره پرانېســتله، د همــدې مقولې په رڼا کې وه چې د خپلو هغو عمومي ازاديو يوه برخه يې پريښــوده چــې پــه طبيعي ژوند کې ورڅخه برخمن وو.

ددې امر هدف د يوه غوره قدرت جوړول وو چې د هغوی سازماندهي او ساتنه وکړي، د ځينو ازاديو د پريښودو علت هم له دې څخه ويره بلل شوې وه.

که چېرې دولت د مداخلې کولو توان ونلري نو کيدای شي پدې سره خپل موجوديت هم له لاسه ورکړي، او په پايله کې به د خپل هوکړه شوي يا منل شوي صــلاحيت لــه اصل څخه تخطي وکړي.

د همدې پرمختګونو په رڼا کې وو، چې د بشرحقوقو لومړنی کنوانسيون رامينځته شو. په 1215 کال په انګستان کې د ازادۍ ستر فرمان، په 1688 کال کې د حقوقو منشــور، په 1776 کال د امريکې په متحده ايالاتو کې د ازادۍ اعلاميه، د فرانسې د بشرحقوقو اعلاميه او د فرانسې له انقلاب وروسته د اساسي قانون مينځته راتګ.

اوس دا څرګنده ده چې د ازادۍ او بشرحقوقو په بحثونو کې فردګرايي ســتره ونــډه لري.لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ــ بشر حقوقو او ازادۍ دوه طبیعي شیان دي او نورو ته نه پر ېښــودل کیــږي، خــو ممکن انسان یې د عملي کولو لپاره مجبور کړای شي.
۲ ــ دا حقوق او ازادۍ چې له کومه ځایه امکان لري له بندیز پرته یا پــه غیرســازمان یافته شکل عملی کیږي.
۳ ــ دا حقوق مهمې مثبتې او منفی بنې لري، د بیلګې په توګه: دولت مکلف دی چې د هغوی د عملی کولو په برخه کې د افرادو مخنیوی وکړي او ترځنګ یې بایــد پکــې پخپله هم کومه غلطۍ ونکړي، خو په عین مهال له دولت څخه افراد دا غوښتنه هم نه کوي چې دا حقوقو ورته وړاندې کړي همدا ډول افراد ددې حق نلري چې دولت دوی ته د خدمت کولو لپاره مجبور کړي.
پر همدې بنسټ دا مکلفیت په دولت اچول شوی چې په کوم کار کې تشبث ونکــړي خو دولت هم مکلف نه دی چې پخپله څه وړاندې کړي.
۴ ــ دا حقوق فردي یانې په افرادو پورې اړه لري او دولت سره اړیکه نلري ځکــه پــه ټولو افرادو پورې اړوند دي نه په یوې ځانګړې ډلې پورې.
ج ــ په اروپا کې د صنعت پیدایښت او د هغه د کار وړ توکو سره اجتماعي ډیموکراسۍ پیدا شوه او په همدې سره په پایله کې بشر حقوقو په لومړي کتار کې ځای ونیوو.
په ۱۸۴۸ کال په فرانسي کې داساسي قانون او اروپا کې د نورو اساسي قوانینو انفــاذ له دولت سره د اوسیدونکو د ملاتړ، ساتنې او روزنې لپاره ښکاره شول.
د ــ د لومړۍ او دویمې نړیوالې جګړې ترمینځ واټن کې د پرمختګ څــرک ولګېــد د اروپا په ځینو اساسي قوانینو کې د سوسیالیستي نظریو بــوی هــم احســاس شــو د لومړي ځل لپاره د کار، اجتماعي بیمې، د اتحادیو جوړونه او د کورنیو حقوق رامینځته شول، په همدې ترتیب د دولت د مداخلې اصل چې له فردګرایــې ســره مخــالف وو تشبث شو، ډیر وخت لاتېر نه وو چې شوورويِ اتحاد په بشپړ ډول پر سوسیالیســتي نظام واوښت او د دولت مداخلې دوام او ټینګښت پیداکړ.
هـــ ــ له دویمې نړیوالې جګړې وروسته ډیر اساسي قوانین د شوروي اتحاد د طریقې په څېر پیل او په ختیځو اروپایي هیوادونو کې نافذ شول. ددې په زیاتوالي سره ډیری افریقایي هیوادونو د خپلواکۍ د ترلاسه کولو وروسته داسې اساسي قوانین نافذ کړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د بشرحقوقو نړیواله اعلامیې ته پکې ځای ورکړل شــوی وو، د غربــي اروپــایي هیوادونو اساسي قانون موضوع هم همدا ډول وه. ددې پــه زیــاتوالي ســره ډیــری د قراردادتي نړیوالو اسنادو کنوانسینونه راتلونکي سره سم صادر شول.

د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه: (12 اکتوبر 1948).

د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال تړون: (16 دسمبر 1966).

د بشرحقوقو لپاره اروپایي تړون:(12 اپریل 1950).

د فرهنګي، سیاسي او اقتصادي حقوقو تړون: (16 دسمبر 1966).

دا مرحله د راتلونکو ځانګړتیاوو لرونکې ده:

۱ ــ د محدودیت په برخه کې د د دولت لپاره د ازادۍ او بشرحقوق د حقوقو او ازادۍ د انسجام د تامین په موخه رامینځ شوي دي.

۲ ــ د بشرحقوقو له فردګرایې څخه د جامعه ګرایې په لور وده وکړه، د حقوقو په بــل ډول.

بیلګه: د کورنیو، ملي، سیمه ایز او نور حقوق د یوې پیاوړې ډلــې لــه لــورې ســمون موندلای او تامینولای شي، دغه حقوق د بني ادم لپاره د خدمت کولو په توګه چې یو عمده هدف دی ګڼلی شو.

له دې وروسته چې بل پرمختګ د ګډون (شراکت) په برخه کې رامینځته شو هغــه د حقوقو عملي کول وو. **لکه:** د ډله ایزعبادت او د اتحادیې اواحزابو جوړونې حق دي.

۳ ــ بشرحقوق د منفي بڼې څخه د مثبت کېدو په لور درومي پدې مانا چې د اقتصــاد او ټولنیزو حقوقو په دولت باندې مثبت مکلفیتونه تحمیلــوي، د دولــت لــه عمــومي چارواکو څخه غوښتل کیږي چې سمې چوپړتیاوې لکه: عامه روغتیا، ټوله ایزه بیمه، زده کړه او روزنه د افرادو لپاره ترسره کړي، پدې توګه دولت ځان مجبور بولي چې د ټولنې اقتصادي حالت په رسمیت وپیژني.

دولت د لاندې وسایلو څخه د یوه په وسیله لاسوهنه (مداخله) کوي

۱ ــ د مداخلې عادي وسیله څنګه چې په لودیځو اروپــایي هیوادونــو کــې پکــاروړل کیږي، قانوني انفاذ او وده وه چې د ټولنې د بیوزلې طبقې د ګټو ضمانت یې کاوو او له دې سره یې پر اقتصاد باندې د خلکو تسلط ته غاړه ایښودله. پــه اقتصــاد بانــدې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو تسلط دوی ته د داسې حکومتونو د ټاکلو حق ورکوي چې په اجتماعي عقايدو باندې باور ولري، دغه راز پدې برخه کې چې هره ګډوډي را پېښېږي نو کېدای شــي چې هغه پارلماني بڼه (شکل) ولري.
۲ ــ له کومه ځایه چې د مداخلې عادي وسایلو خپله د تاثیر قوه د لاسه ورکړې وه، نو د واک پر ګدی قدرت د بدلون لپاره له انقلاب پرته بلــه لاره نــه وه موجــوده دا ډول ګډوډي د هغو افرادو زړونه ګرموي چې له ټولنیزو بدلونونو سره مینه او علاقه لري، په عمومي توګه نوی حاکم حکومت به يوازې په هغو بدلونونو بسنه ونکړي چې د عــادي مداخلې له لارې ترلاسه شوي دي، ددې پرځای کوښښونه کيــږي ترڅــو اجتمــاعي مناسباتو(اړيکو) ته د سوسياليستي افکارو يا زور له لارې بدلون ورکړي.
په ډيرو هڅو او کوښښونو سره ټولنه د فرګرايي له نظام څخه اشتراکيت، ظلم او پــه بې رحمانه وژنو باندې واوښته او بېلګې يې هم کولای شو شــوروي اتحــاد، چــين او ختيځو اروپايي هيوادونه وبولو.
مهم ټکی چې دلته يې بايد يادونه وشي هغه دادی چې دواړه ډوله عادي او انقلابي له هغه ناپييلي خاصيت څخه سترګې پټوي چې د فردګرايي نظام د دولت حاکم نظام ته د تشبثي نظام خطاب کوي دواړه ډوله په اقتصادي چارو او د مالکيت په حقوقو کــې مداخله کوي.
په کومه ټولنه کې چې سياسي ازادۍ موجوده نه وي او اقتصاد يې چې د ټولنې ډيری وګړي کارګر وي له خورا بيوزلتوب سره لاس او ګريوان او د يوې واحدې ډلې تر تسلط يا لاس لاندې وي.

ايا کورنۍ ازادي به دهغه چا لپاره مانا ولري چې د ژوند کولو زمينه هم ورته نــه وي برابره؟

ايا زده کړه به د هغه چا لپاره مانا ولري چې د ترلاسه کولو توان يې نلري او لګښتونه يې نشي پوره کولای؟

په همدې سره سوسياليستي افکارو دا ثابتوله چې د ټولنې سازمان د دولت دنده ده.
د نظريو دا وروستنۍ لاره د ګڼ شمېر ارزښتونو لکه: ديــن، کــورنۍ، د قراردادونــو او خصوصي مالکيت ساتنه کوي په عين وخت کې دولت ته اجــازه ورکــوي چــې هغــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهدافو ته د رسیدو لپاره په لړه کچه مداخله وکړي، د اقتصاد په برخــه کــې رهبــري شوی اقتصاد ټاکي ځکه دا عمل د کلي اقتصاد د انحصار په پرتله له ځان سره ډیــرې ستونزې او لوړې ژورې نلري.

۳ ــ د دریمې نړۍ ډیری هیوادونه د اسلامي هیوادونو په ګډون لــه دویمــې نړیــوالې جګړې خپلې خپلواکۍ ترلاسه کړې، او د هغوی یوه غــوره والــی د عصــري اساســي قانون انفاذ وو، چې د بشرحقوقو عناصر هم پکې وو، خو سیاسي، اجتماعي، اقتصادي او فرهنګي ګډوډیو یوازې د هغوی په لیکلو سره په اساسي قوانینو کې اثبــات نشــي موندلای او باید له هغو ریښتینو اصلاحاتو وړاندې وروسته زده کړه، روزنه او تبلیغات په ټولو سیمو، برخو او مرحلو کې ترسره شي.

وــ کله چې په سنتي نظامونو په ځانګړې توګه انګلستان، فرانســه او امریکــا کــې د بشرحقوق اعلان شول نو دېته یې تر ډېره پاملرنه وکړه چې دې ډول حقوقو ته بایــد درناوی وشي او حتی په کلاسیکو بڼو کې د هغوی تضمین او ساتنه وکړي.

دغه تضمین بیلابیلې لارې او بڼې خپلې کړي. خو ټــول د بشــرحقوقو د قوانینــو پــه حاکمیت نه بلکې په نورو قوانینو باندې ټینګ ولاړ وو. له کومه ځایه چې دغه حقــوق په قوانینو کې لیکل شوي وو نو ډیر فشارونه یې نلرل او کوم تقنني ارزښت یې هم نه درلود نو پېژندل او ارزښت یې په خلکو باندې په اجباري ډول شول.

د اساسي قوانینو ځینې حقوقپوهان دلیل راوړي چې دا حقوق د عامه قوانینو په څېر ارزښت نلري همدا ډول هغو افرادو چې د هغوی اجباري ارزښت یې پېژندلای وو نــو هغه یې د اساسي قانون په پرتله ډېر لوړ ګڼل ځینې یې بیا له اساسي قوانینــو ســره برابر بولي.

په پایله کې هغوی د حقوق پوهانو په وړاندې اساسي قوانین له جبر پرته بل شی نــه ګڼي، ځینې یې بیا د همسطحه عامه قوانینو په نوم یادوي پدې ترتیــب پکاروړنــه او پاملرنه یې په دولت نه بلکې په عادي حقوق پوهانو او اساسي قوانینو اجباري دي.

د امریکې په متحده ایالاتو کې دوه مقولې (طبیعي قــانون او اجتمــاعي قــرارداد) د منشور او خپلواکۍ په اعلامیه کې زیات شول څو د عادي عرفي قوانینــو ســمه مانــا افاده کړي بنآ عرفي حقوق پوهان مجبور دي چې د هغوی پیروي وکړي، قضایه قــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له مقننې او اجرائې قوې څخه جلا ده د قوانینو د یوې برخې د قانونین مسـئوله ده.

پارلمان یا ولسي جرګه د عامه افکارو په نسبت دې حقوقو ته زیان نشي رسولی ځکه ولسي جرګه یا پارلمان دېته اړ دی چې خپل د قانون جوړونې صـلاحیت د ژونـد پـه اړدوړ په ځینو دودونو کې چې د تقنني ارزښت یا اقتصادي او اجتماعي لارښـود لـه رایه ورکوونکو څخه ترلاسه کوي، په همدې ترتیب په هغو لارو کې چې د بشرحقوق تضمیني څېره خپله کړې په لاندې ډول دي...

۱ ـ د مقننې، اجرائې او قضایه قوې بیلوالی ترڅو د هغوی قدرت مالوم او وپلټل شي.

۲ ـ له تقنني پلوه څارنې ترهغه وخته پورې تضـمین کیـږي ترڅـو چـې قـوانین د اساسي قانون په چوکاټ کې ځای لري.

۳ ـ حقوقي څارنه باید ترهغه وخته تضمین ، چې ټولې سازماني او فردي پرېکـړې د اساسي او نورو قوانینو په چوکاټ کې ترسره شي.

۴ ـ پارلماني استازیتوب چې په بشرحقوقو کې تخصص یا وړتیا لري؛

۵ـ په مستقیم ډېموکراتیک نظام کې د پوښتنو او لیکونو له لارې د وګړو مسـتقیمه څارنه؛

۶ ـ د اطلاعاتي او تبلیغاتي وسایلو له لارې د ګوندونو په وسیله د وګړو غیر مستقیمه څارنه؛

۷ ـ د بشرحقوقو لپاره ځانګړې محکمه یي اطلاعات لکه: په استرابورک کې اروپـایي محکمه؛

ژ ـ حقوق عبارت دي له:

لومړی ـ سنتي حقوق او ازادئ؛

دویم ـ نوي حقوق (اقتصادي او اجتماعي).

ـ سنتي حقوق او ازادۍ، قانوني صلاحیت او ازادۍ په بر کې نیسي...

۱ ـ په عمومي ډول برابروالی (مساوات) عبارت دی له:

الفـ د قانون په وړاندې برابروالی (مساوات).

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـ د عدليې قوې په وړاندې برابروالی؛

چ ـ په ټاکلو او چوپړتیاوو کې برابروالی؛

۲ـ په ټولنیزو مکلفیتونو کې برابروالی عبارت دی له...

الف ـ د مالیاتو په ورکولو کې برابروالی (مساوات).

ب ـ په عسکري چوپړتیاوو کې برابروالی؛

∏ـ سیاسي حقوق عبارت دي له...

الف ـ د ټاکلو یا ټاکل کیدو حق؛

ب ـ په ټولپوښتنې سره د نظرونو څرګندولو حق؛

III ـ د فرد په مادي ګټو پورې اړوندې ازادی:

۱ـ شخصي ازادی؛

۲ـ د ملکیت یا مالکیت ازادی؛

۳ـ د شخّصي کوډ لرلو ازادی؛

۴ـ د کار سوداګری او صنعت ازادی؛

VI ـ د فرد په معنوي ګټو پورې اړوندې ازاد...

۱ـ د دین او عبادت ازادی؛

۲ـ د فکر او سازماندهي ازادی؛

۳ـ د زده کړې او روزنې ازادی؛

VI ـ نوي حقوق عبارت دي له:

۱ـ اقتصادي ازادی؛

۲اجتماعي ازادی؛

∏ـ اجتماعي حقوق په لاندې ډول دي...

۱ـ د کارکولو حق یانې د کسب او له کړاو پرته د استخدام د ټاکلو حق چې دا حـق د استراحت او ارامتیا حق په نوم هم یادیږي.

۲ـ د اجتماعي او روغتیا ساتنې حق چې عبارت دي له: اجتماعي او رغتیایي بیمـه، وړیا درملنه، د مور او ماشوم د ساتنې تضمین، د عمومي مصیبتونو د قربانیانو ساتنه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو وګړو ساتنه چې د هيوا د ساتنې په جګــړه کــې يــې ونــډه اخيســتي وي او د شهيدانود کورنيو ساتنې حقوق دي.

۳ـ د زده کړې او روزنې حق عبارت دي له: په څوو مرحلو کې په وړيا توګه زده کړه، تر مالومې مرحل پورې د زده کړې جبري کول، د عرفاني چوپړتياوو په وړاندې کولــو سره لکه: کتابتون او په عمومي ډول د اطلاعاتي وسايلو د اختراعاتو او پلټنو هڅونې.

۴ـ په ټولنو اواتحاديې جوړونه کې د شموليت حق د اتحاديې ونډه داده چې د غړو په استازيتوب له اړوندې اداري سره خبرې وکړي.

VIIIـ اقتصادي حقوق عبارت دي له...

۱ـ د دولتي پروژو د مالکيت له پلوه د هغو دولتونو لپاره چې د فردګرايې پــه اصــولو ډډه لګوي) ملي اقتصاد ملاتړ او انحصارات منع کيږي همدا ډول د دولــت لپــاره يــو مکلفيت موجود وي، چې کافي کانونه د دولت د اتباعو د اړتياوو د پــوره کولــو لپــاره کشف او استخراج ګړي.

۲ـ له سوسياليستې له پلوه دولت د ټولو توليدي وســايلو څښــتن دی او خصوصــي مالکيت په کوچنيو کرنيزو ملکيتونو او صنعتي کسبونو بند وي(قيد)

۳ـ نشو کولای په نني قلمرو کې د بشرحقوقو ټولې لاسته راوړنې پــه بشــپړه توګــه وارزوو نو پر همدې اساس ځينو عناصرو ته يې په لاندې ډول اشاره کوو.

۱ـ کلاسيکي برابروالی يوازې قانوني او رسمي بڼه لري، له کومه ځايه چې ټول وګړي ورڅخه ګټه نشي اخيستلای او برابروالی يې عملاً د لاسرسي وړ ندی، د واقعيــت لــه پلوه برابروالی يوازې يو شعار دی ځکه که داسې نه وای نو په سويلي افريقا او متحده ايالاتو کې به نژادي تبعيض او په اروپا کې به د ښځو له حقوقو څخــه نــاوړه ګټــه نــه اخيستل کيده.

۳ـ له کلاسيکي پلوه رسمي ازادۍ کومه مثبته پايله نلري يــوازينی ارزښــت يــې د دولت د منفي ليدنې په مخينوي او له هغو څخه ناوړه ګټه نــه اخيســتل دي، يــوازې قدرت لرونکي وګړي کولای شي دا کار عملي کړي. دا ډول ازادۍ ددې سبب ګرځــي چې موجوده قوه نوره هم قوي او وګړي شتمن کړي. په پايله کې هغه دولتونه چې په فردګرايې ډډه لګوي خو سوسياليستي اواجتماعي مفکورې کاروي او ګټــه ورڅخــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخلي نو دا د نويو حقوقو اړوند نوي تصاميم او پريکړې رامينځته کوي دولت هم په خپله نوې څېره کې له بشرحقوقو سره منفي چلند يا سلوک کوي.

که څه دولت پدې مجبور دي چې د ترلاسه کولو لپاره يې پوره هڅې او کوښښونه وکړي خو دا يوازې يو سياسي مکلفيت دی.

بېلګه: فرد ددې توان لري چې دولت ديته مجبور کړي څو خپله روغتيا او د اجتماعي بيمې ساتنې دنده ترسره کړي، په همدې ډول فرد حق نلري چې د يوشي ترلاسه کولو په لاره کې چې اداره ورسره موافقه نه وي له دې اداري څخه استازيتوب وکړي، د بوديجې اړوند تصاميم چې رايه اچوونکي د مالياتو تسليمولو ته مجبور وي د فرد له مسوليت څخه بهر دی دولت تر وروستنې کچې هڅه او کوښښ کوي چې د ډېرې ماليې له اخيستلو څخه لاس واخلي ځکه دا وېره چې ګواکې رايه اچوونکي به خواشيني او ستړي شي، سوسياليستي هيوادونه يوازې د مادي حقوقو څخه ساتنه کوي او له معنوي ازاديو اوحقوقو څخه مخ اړوي، دا امر ددولت او افرادو ترمينځ په اړيکو کې د ترينګلتيا سبب ګرځي، ځکه په افرادو کې دا احساس پيداکيږي چې هغوی د معنوي ازادۍ له ګټې اخيستنې څخه محروميږي.

پداسې حال کې چې هغه معنوي ازادۍ او حقوق کټ مټ د مادي ازادۍ په څېر ارزښتمن دي.

۴ ـ په تشه شعاري بڼه د بشرحقوق اعلان په خلکو هيڅ اغيز نلري، په همدې سره د هغوی لپاره قوانين رامينځته شول چې په ډاډ توګه يې تضمينوي.

بيلګه: کله چې قانون د يوې شخصي ازادۍ ځای په ځای کې نيسي نو د قانوني بند لپاره يې شرايط ټاکلي دي، يا کله چې قانون د خصوصي ژوند درناوی په پام کې نيسي نو د هغو د کورنيو او اشخاصو د پلټنې لپاره ځينې محدوديتونه رامينځته کوي.

۵ـ هغه حقوق او ازادي چې قوانينو او کنوانسيونو کې ځای پر ځای کړای شوي دي او پداسې توګه ورته ځای ورکړل شوی چې د قوانينو ټولې برخې په پام کې نيسي د حقوقو د پلي کولو د ارادې نشتون د هغوی د وراثت په علمي او عملي برخه کې بې توجه يي ثرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلګه: علمي او عملي وراثت، د جنايي قانون اړوند ارونه يا اصـول چـې لـه نړيوالـو کنوانسينونو څخه کورنيو قوانينو ته اجازه ورکوي بايد په لاندې بڼه وي.
د قانونيت اصل، د مناسب قانون پلي کول، د انسانانو حقوق چې د جزا قانون له خـوا ملاتړ کيږي، د جزا ځانګړ تياوې، له ځوانانو سره چلند، عادلانه محکمه، فرد بايـد پـه جرم سره يوځل محاکمه شي، د محکمې په اشتباه سره د تاوان ورکولو حق، له بندي سره قانوني چلند د سلوک کچه محدوديږي.
۶ــ د نړيوالو کنوانسينونو هوډ او اراده دا وه چې د بشرحقوقو په ملاتـړ سـره ورتـه نړيواله صبغه ورکړي خو د ملي حاکميت د اصل په پاّم کې نيولو سره په کورنيو چارو کې د بهرنيو هيوادونو د لاسوهنې مخنيوی او د داسې يوې نړيوالې وسـيلې کمېښـت چې د دولت له لوري د بشرحقوقو او بشري ازاديو اساسي ازادۍ تضمينوي.
دا ډول ملاتړ هيڅکله له بريالیتوب سره نشي يوځای کيـدای، د بشـرحقوقو ملاتـړ اروپايي تړون په اوسني وخت کې تر ټولو پرمختللی کنوانسيون ګڼل کيږي، که څـه هم نه په دې ندي توانېدلي چې دا حق په يوې رسميت پېژندل شوې چـوکۍ بانـدې کينوي، چې قانوني اقدمات د بشرحقوقو تر ځانګړ تياوو يا محکمې پورې تعقيب کړي، فرد کولای شي خپل شکايتونه د بشري حقوقو ځانګړې اروپايي کميټې ته وسـپاري ترڅو هغه شکايت محکمې ته وښايي.
د اروپايي هيوادونو د بهرنيو چارو وزيرانو اړوند کمېټه دې ډول قضيو او شکايتونو ته ځانګړې شوېده.
په ۱۹۵۹ او ۱۹۵۶ کلونو کې يوازې نهه قضيې محکمې ته راجـع شـوې دي خـو پـه ۱۹۵۵ــــ ۱۹۶۹ کلونو کې کمېټې ۳۸۰۰ قضې وپلټلې او په اړه يې قضاوت وشو چـې له ډلې څخه يې ۳۶۰۰ ونه منل شوې او يوازې پر ۲۰۰ قضيو باندې يې بحث وشو.
اروپايي کميټه د سنتي، اقتصادي او اجتماعي حقوقو په پرتله د بهر ازاديو څخـه پـه ډېر کمه کچه ملاتړ کوي. همدا ډول د دولت د حاکميت اصل چـې پـه اسـنادو کـې ترتيب شوی او دا د تړون په څېر پکـاروړل کيـږي او ددې تـاثيرات يـې پېچلـې او محدودې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2: په اســلام کې حقوق: حق په عربي ژبه او فقه ړکبهغه څه ته وايي چې په دیــن کې د څښتن تعالی له لوري انسان او د انسان له لورې ټولو خلکو ته ورکړل شوي وي.

حق څلور برخې لري

۱ــ له پیسو سره د پرتله کولو وړ، له ګټې سره د يو ثابت بدن پرتله لکه په يوه کرايي کور کې اوسېدل، يا د يو عمل څخه ځان ساتل، د خاوند له اجازې پرته کورته څــوک راوستل.

۲ــ هرڅوک حق لري که انسان وي که څښتن تعالی وي.

۳ــ ټول وګړي يو پر بل حق لري. (لکه د دندې ترسره کول).دا حقوق لکه: په ښځې د خاوند او په خاوند د ښځې د پيروي حق، په شتمنو وګړو د خلکو حق، د زادۍ حق.

۴ــ د حق قانونيت د مقننه قوې له خوا د تصويب په مانا سره دی، حق ددې ويشنو پر بنسټ توپير لري او له هماغې مخې ويشل کيدای شي.

الف ــ مجرد او مشخص حق

۱ــ مشخص حق هغه حق ته ويل کيــږي چــې يوځــای موجــود وي او خــارجي بڼــه پيداکړای شي.

دغه حقوقعبارت دي له: له شيانوڅخه د ګټې اخيستنې ، د طلاق او د مجازاتو حق، د پلار له خوا د بچيانو ملاتړ او طبي حقوق لکه: د ژوند او برابرۍ حق، له غير مالي پلوه د زيان جبران او د ا جبران بايد په پيسو وشي لکه: د مجازاتو اوطلاقو حق او يا امکان لري چې په پيسو جبران نشي.

۲ ــ مجرد حق هغه حق ته ويل کيږي چې په يو معين ځای کې موجود خو مشخص نه وي.

ډاکټر ابوسينا ددې حق اړوند خورا ډېر مثالونه وړاندې کړي دي لکه:

د غوښتنې حق، د تړون حق، د قسم حق، سياسي حقوق، پــه عامــه تصــدي کــې د کارحق، کلتوري حق لکه: د کتاب ليکلو او اختراع حق او داسې نور............

فقها دا مجرد حق د ملکيت په توګه ګڼي ځکه هغه په داسې شيانو محدودوي چــې د ترلاسه کولو وړ او د خلکو په وړاندې ارزښتمن وي په همدې سره امکــان لــري چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد حقوق له مالي او غير مالي چې د زيان جبران يې نه وي شوی نو مړي ته يې نه وړل کيږي.

ب ـ قطعي او نسبي حقوق

قطعي حق په بشپړه توګه روښانه او څرګند دی، او سرچينې ته اړتيا نلري لکه: د روژې په مبارکې مياشت کې روژه نيونې ورځې يا د يو محصول ارزښت.

۲ـ نسبي حقوق د روښانتيا او تشريح لپاره يوې سرچينې ته اړتيا لري او دا سرچينه يې د مثبتو او منفي قطبونو ترمينځ موجوده وي، لکه د يو ماشوم د پلار مناسبه دنده چې د هغوی د ډوډۍ او جامو پيداکولو وسيله ده.

يوه ميرمن بايد په ډيرې درناوي پريښودل شي (طلاق شي).

ای محمده! ښځه پرځای کړه، په خواخوږۍ سپارښتنه وکړه او له ناپوهانو مخ واړوه.

کفارت: لسو بيوزلو افرادو ته په اوسط ډول خواړه ورکول او اندازه يې دومره وي چې بيوزله پرې خپله ښځه او بچي تغذيه کړي.

ج: د خدای ج او بنده ګانو حق(حق الله او حق العبد):

حق الله د يوې ډلې د حق په مانا ده، ځينې ددې لپاره په حق الله نومول کيږي چې د درناوي وړ وګرځي ددې سربيره اشخاص هم موجود دي لکه:

نوي پيداشوي او ماشومان چې له خپلو حقوقو څخه ساتنه نشي کولای نو لازمه ده چې د هغوی حقوق د خدای د حق په نوم ملاتړشي.

فقها حقوق په څلور برخو ويشي

۱ـ د خدای ج لپاره مشخص حق؛

۲ـ د انسانانو لپاره مشخص حق؛

۳ـ دواړه حقوق يو له بل سره اړيکه لري خو د خدای حق غوره والی لري.

۴ـ دواړه حقوق يو له بل سره اړيکه لري خو د بنده حق غوره والی لري لکه: مجازات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم او څلورم ډولونه د حق الله او حق العبــد ګــډ جوړښــت دی چــې د دوه اړخیزه یا متقابل حق په نوم یادیږي.

د ژوند کولو حق، عقل، له شتمنی څخه ملاتــړ او لــه وېــرې څخــه روغتیــا او ازادي(پیسې اوملکیت) حق، له دې پلوه حق الله ددې امانتونو ســاتونکی دی پداسې حال کې چې حق العبد او حق الله د هماغو ګټو ساتنه کوي.

ددې دوه اړخیز حق په پلټلو کې باید هڅه وشي او دا مالوم شي چې د کوم یو غوره والی وړاندې او یا لومړیتوب لري.

که چیرې د خدای حق (حق الله) غوره وو انسانان حق نلري چــې تــرې نــاوړه ګټه پورته کړي دغه راز حق نلري چې پدې برخه کې خپله روغتیا او ژوند پــه خطر کې واچوي او یا خپلې پیسې بیځایه ولګوي.

له دې سره سم حقوق په دوه بڼو (شکل) دي

۱ــ د خدای غوره حق چې د حق الله په نوم یادیږي.

۲ــ د بنده غوره حق چې د حق العبد په نوم یادیږي. لکه فرض عبــادت(لمونځ او روژه).

ب ــ د ټولنې د ساتنې په مانا؛

ج ــ د هغو افرادو د حقوقو د ساتنې په مانا ده چې پخپله د خپلو حقوقو ساتنه نشي کولای؛

حنفي مذهبي حق الله په اته وو مقیدو برخو ویشي:

۱ــ د عبادت ځانګړي اعمال ـــ لمونځ، ذکات او حج هغه دندې دي چې دینــي احکامو د ټولنې لپاره ضروري ګڼلي دي.

۲ ــ ځانګړي مجازات لکه ـــ زنا، غلا او د الکولي مشروباتو څښل چې د ټولنې د ساتنې لپاره ترسره کیږي.

۳ــ محدود مجازات لکه ـــ له میراث څخه قاتل بې برخې کول، دا ددې لپــاره محدود دي چې قاتل ته مثبته جزا ورنه کړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ د هغو حقوقو لپاره چې د مجازاتو او عباداتو ترمينځ واقـع دي لکـه ــــ کفاره ياني د غيرقصدي قتل د ديت ورکول يا په روژه خوړلـو يـا د قسـم پـه ماتولو د ديت ورکول دي.

چې پدې سره په انسان کې د عبادت يو ډول احساس رامينځته کيـږي ځکـه هغه د خدای د اوامرو په توګه ګڼل کيږي او دا امر په ځای کيږي په عين وخت په هغوی کې يو ډول د د تقبيح احساس پيداکيږي، ځکه د هغـوی ارتکـاب د خدای تعالی له اوامرو څخه سرغړونه او ورسره سمه ګناه ګڼل کيږي.

۵ـ د عباداتو په ځينو اعمالو کې يو مرستندويه احسـاس موجـود وي. لکـه د روژې خوړلو کفاره، دا هم يو ډول عبادت دی ځکه انسانان خدايتعال ته نږدې کوي او له نورو سره د مرستې مانا هم لري.

۶ـ هغه حکم چې د عبادت د اعمـالو احسـاس پکـې وي لکـه عشـر چـې د مسلمانانو په کرنيزو ځمکو يو ډول ماليه وي.

۷ ـ ښکاره حق لکه د شتمنۍ پينځمه برخه يا هغه ګټور د اړتيا تـوکي چـې د ځمکې لاندې پيداکيږي چې د ټولو د هوساينې په لاره کې ولګول شي پداسې حال کې چې د پيداشوې خزانې ⅘ برخه د هغه د خاوند حق دی.

د خدای تعالی د حقوقو د پولو ټاکنه د حنفي مذهبو له لوري پدې بڼو عبـادت او مجازات په عين وخت کې د خدايتعالی او ټولنې د حقوقـو تـرمينځ د پولـو ټاکل هم دي، دغه راز د ټولنې حقوق بيلابيل او خورا پراخه بڼه لري او دا تـول بايد په پام کې ونيول شي د ټولنې اړتياوې بايد تجديد نظر (بيا کتل) شي.

دا ډله حقوق په دوه برخو ويشل کيږي، او دې قراني ايت ته په پام سره چې:

(که چيرې تاسو د انسانانو ترمينځ پريکړه کوئ نو عادلانه پريکړه وکړئ)

دا ډله وايي د خلکو ترمينځ د پريکړې پر وخت حقوقو ته په دوه لانـدنيو ډلـو کې ځای ورکول کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ دا چې حقوق د ټولو انسانانو لپاره وي نو نبايد ځانګړو خلکو ته په پام کې ونيول شي برعکس بايد دټول اړتياوې په پام کې ونيول شي دغه حقوق د خدايي مجازاتو او حقوقو په نوم يادېږي.
د بيلګې په توګه: پدې حقوقو کې د غلو، زناکوونکو او د وصيت او ملکيت په مسايلو کې د داوري مجازات شامل دي.
۲ ـ د انسان يا بشر حقوق د خصوصي حقوقو په نوم يادېږي. لکه خصوصي حق، ټول هغه انسانان چې دحق څخه برخمن دي کولای شي هغه ترلاسه يا هم ترې تير شي ياني دا ددې واک لري چې له خپلو حقوقو سره هر ډول معامله وغواړي کولای شي.
د بېلګې په توګه: ديت دا د وينې ارزښت هغه اندازه ده چې د يو چا کورنۍ ته ورکول کيږي چې د بل په ذريعه وژل شوی وي هغه څوک چې دا حق لري نو ددې صلاحيت هم لري چې دا اندازه قيمت ومني او يا هم پخپلې غوښتنې سره له دې حق څخه تير شي.
ددې حقوقو په زياتوالي سره ځيني شيان موجود دي لکه هغه مجازات چې ورسره حق الله او حق العبد رامينځته کيږي، له مجازاتو څخه يوه عمومي ګټه ترلاسه کيږي چې له يوې خوا د ژوند ساتنه کوي او له بلې خوا د قاتل په وړاندې د مقتول د کورنۍ غوسه او قهر له مينځه وړي دغه راز د خصوصي حقوقو په اړه نشو کولای دا ډول فکر وکړو چې ګواکې ټولنه پکې کوم حق نلري. برعکس پداسې حالاتو کې لکه: جګړه، بحران، ناروغۍ او سيلاب ځيلي هم له ځينو حقوقو څخه برخمن دي.
له دې سره سم د خصوصي حقوقو خاوند دا حق نلري چې هر ډول يې زړه وغواړي ګټه ترې پورته کړي.
په ريښتني توګه له دوه لارو څخه يو ټولنه عمومي حقوق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ څه ډول چې څښتن تعالی د خصوصي حق لرونکي لپـاره د هغـه شخصـي ګټې هم په پام کې نیولې دي په هماغه ډول یې د هغوی د ټولنې ګټو تـه هـم پاملرنه کړېده، پردې اساس خدای تعالی انسان ددې لپاره له بیځایه لګښـتونو څخه منع کړی چې زیان یې ټولې ټولنې ته ونه رسیږي. څکه دا پیسې څښتن تعالی نورو ته د ذکات او عشر لپاره ځانګړې کړي دي.

خدایتعالی پخپل کتاب کې فرمایلي دي:

ژباړه: شتمنۍ مو په ناسمه توګه مه کاروئ کومې پیسې چـې خـدایتعالی پـه واک درکړي هغه وساتئ، هغوی چې ورباندې سره او سپین زر پیري او د خدای په لاره کې یې نه لګوي نو هغوی ته به په راتلونکي کـې یـوه دردنـاک زیـری ورکړل شي.

۲ـ د خصوصي حقوقو خاوند پداسې ډول باید له خپلو حقوقوڅخه ګټه واخلي او ورسره معامله وکړي چې نورو ته پکې زیان ونه رسیږي، او ټولنه هم دا حـق لري چې داسې اشخاص چې ګټه اخیستنه یې ټولنې ته زیان اړوي منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حق الله او حق العبد ځانګړتیاوې

حق الله ځانګړتیاوې:

۱ـ له هغه څخه څوک انصراف او سترګې نشي پټولای؛
۲ـ ټوله مسلمانان په ځانګړې توګه د اسلامي فقهې عسکران او پیروان مجبور دي چې د ساتنه یې وکړي.
۳ـ امام ددې موکل دی چې عمومي مجازات تحمیل کړي.
۴ـ که د حق الله په وړاندې جرم یو ډول او په پرلپسې توګه وي نو مجازات هم باید مجرم ته په یو ډول ورکړل شي، خو که جرم په پرلپسې توګه او یو ډول نه وي نوباید ورته د هر جرم جلا سزا ورکړل شي.
۵ـ ددې حق مجازات وارثانو ته نه لیږدول کیږي پدې مانا که قاتل قتل وکړي نو نباید وارثان یې د جرم سزا وویني.
۶ـ ټول خدایي حقوق د بښلو وړ کیدای شي، ځکه چې له دې لوري خدای تعالی ته هیڅ زیان نشي رسیدلای.
یادونه: د حق العبد لپاره مجازات ممکن ځانګړي، جریمه یاهم د ضمانت په ډول وي.

د حق العبد ځانګړتیاووې

۱ـ کیدای شي په حق العبد کې انصراف رامینځته او ونه غوښتل شي.
۲ـ ددې حق مجازات پخپله د حق لرونکي له خوا ترسره کیږي بل شخص له هغه څخه د انصراف حق نلري.
۳ـ ددې حق مجازات وارثانوته لیږدول کیږي له دې خبرې څخه موخه داده چې د مقتول وارثان خپل د قاتل له وارثانو څخه غوښتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ ــ په شتمنیو اوپورونو کې تړاکل شوی حق

په شتمنۍ کې حق پدې مانا چې یو یې د داین او بل د مدیون په شــکل نیــول کیږي، په مالي پورونوکې شخصي حق، لکه: کرایي کور یا غیرمالي لکه: قضایي لمونځ دی. څوک چې مدیون دی باید دا حق په مطلق ډول سره ادا کړي.

مثلآ: د کور کرایه به هرومرو ورکوي، او قضا شوی لمونځ به په قضــایي ډول ادا کوي یا ددې امکان هم شته چې په منفي ډول ادا شي لکــه: د یــوې ودانــۍ د جوړول منځپانگه.

ددې حقوقو د ادا کولو ډول د مدیون د ذهني توان سره مناســب او حالــت او ماهیت سره سم توپیر کوي.

دا دوه ډوله حقوق ځانته ځانگړي قوانین لري

۱ــ په پور(قرض) کې حق غوښتلو ته اړتیا نشته پداســې حــال کــې چــې پــه شتمنیو کې حق غوښتلوته اړتیا نشته.

۲ــ کېدای شي په پورونو کې حق وځنډول شي او یا ورڅخه صرف نظر راشــي خو په شتمنۍ نه حق ځنډول کیدای شي اونه هم ترې تیریدل کیږي.

۳: کله چې د شتمنۍ خاوند مړ کیږي، نو حق پر شتمنۍ ساقطیږي(غورځول).

بیلگه: کله چې د یو کور خاوند یو قرار داد له مخې خپل کــور پلــوري نــو کــه چیرې د کور سپارلو څخه وړاندې د کور خاوند مړ شي نود کور پلورنې قرارداد قانونآ فسخه کیږي خو دپور په حق کې د قرارداد اعتبــار پخپــل ځــای پــاتې کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــ ـ قانوني او ديني حقوق
که څه هم ديني حقوق له ديني احکامو سره سم څرګند او مالوميږي خو د قوانينو پر بنسټ نشي ثابيتدېلای ، لکه لمونځ او حج، قانوني حق هم د ديني احکامو سره سـم مشخص شوي هم د قوانينو پر بنسټ ثابيتديلای شي.

په اسلام کې خپلواکي:

بنسټګرو ديني قضاوت د ترسره کوونکو د اعمالو په برخه کې که دنـده او کـه ټاکنه د څښتن تعالی د کلام له مخې تعريف کړی دی.
الف: قضاوت د يو عمل د ترسره کولو يا برعکس نه کولو په مانا دی، فاعل د يو خپلواک انسان په توګه حق لري چې يوه عمل ترسره او يايې له ترســره کولــو تير شي.
ب ـ ټوله ايز اصل دادی که چيرې کوم روښآنه امر موجود نه وي پدې اړه چـې انسان ازاد دی ترڅو يو عمل ترسره کړي يا برعکس ونکړي، که کوم ايت يا هم امر نه وي موجود نو جرم ورسره هم نه شته او نه هم سزا موجوديدلای شي.
څښتن تعالی فرمايي: ترڅو چې زه پيغمبر درونه ليږم نو مجازات بـه مـو هـم نکړم په اساسي اصولو کې دا اصل موجود دی.
نود ايت يا امر څخه وړاندې د فاعل د اعمالو په وړاندې هيڅ ډول قضاوت نشي ترسره کيدای دغه راز (د شيانو او اعمالو سرچينه ازادي ګڼــل کيــږي) دا دوه اصول پدې مانا دي، وړاندې له دې چې کوم عمل ته جرم وويل شــي بايــد يــو ايت يا امر هغه په روښانه ډول سره منع کړي.
د ـ د خپلواکی په اړه د دين نظريه څښتن تعالی ته راجع کيږي.
چې د يو عمل د کولو يا هم نه کولو په برخه ورکړل شــوی وي، چــې ددې ډول اجازه ويونکی وي ممکن داسې يو عمل نه سپيڅلی او نــه هــم د منلــو وړ وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردې بنسټ که خدایتعالی اجازه نه وې ورکړي نو د یو عمـل د ترسـره کولـو لپاره ازادي نشته یاپه بل ډول نور دهغه عمل د ترسره کول د فاعل لـه لـوري منع دی.

د ازادو اعمالو ډولونه

۱ــ امام غزالي خپل ځان ته په پاملرنې سـره د اعمـالو کلمـه پـه درې برخـو ویشي:

الف: د سرچینې په پلټلو سره د منبت یا نه منبت لپاره د خدایتعالی له لوري کوم تقنیني او مشخص امر وجود نلري.

ب ــ دین انسان ته د یو عمل ترسره کولو یا هم نه کولـو د ټـاکلو حـق نـه دی ورکړی.

ج ــ دین د ټاکلو یا نه ټاکلو په برخه کې څه ندي ویلي خو دا نښانې وجود لري چې د یو عمل ترسره کول یا نه کول یو ډول دي چې فاعـل یـې بایـد پـه اړه تصمیم ونیسي.

له دې سره سم امام غزالي ازاد عمل په دوه برخو ویشي.

دین د یو عمل د ترسره کولو یا برعکس واک فاعل ته ورکړی، دین د یو عمـل کولو یا نه کولو په اړه روښانه حکم نه دی صادر کړی.

۲ــ د یو دلیل په توګه چې د یو عمل ترسـره کولـو پـه برخـه کـې پوښـتنه رامینځته کیږي:

السهتي (عالم) ازاد عمل په دریو برخو ویشلی دی:

۱ــ د عمل د مخنیوي لپاره دلیل؛

۲ــ د عمل ترسره کولو لپاره دلیل؛

۳ــ د یو عمل ترسره کولو یا نه کولو څخه وړاندې دلیل وجود نلري او ترسـره کوونکی یې په ترسره کولو کې ازاد وي، پدې مانا چې خدایتعالی نه هغه ته امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې ترسره يې کړي او نه د برعکس لپاره بلکې هغه يې ازاد پـرې ايښـي دي او کولای شي پخپله خوښه يو عمل ترسره يا هم ترې تير شي.

۳ـــ السهتي د ازادۍ ډولونو او ټوله ايزتوب ته په پـام سـره د ازاد عمـل پـه څلورو برخو په لاندې توګه نظر ورکوي.

۱ـ هغه څيزونه چې يو ډول ازاد او په بشپړه توګه د اړتيا وړ وي لکـه: خـوړل، څښل چې کاملاً د اړتيا وړ دي خو که چيرې ونه شي نو انسان ته زيان رسوي.

۲ـ هغه شيان چې يوډول ازاد خو په بشپړه توګه د اړتيا وړ وي خو دومره اړين او ضروري نه وي؛ لکه زيات خوراک، او اضافي جامې پيرل او داسې نور ....

۳ ـ هغه شيان يو ډول ازاد خو په بشپړه توګه منع وي، لکه په قسم کولو اخته، د بچيانو په وړاندې د ژبې ناوړه کارول.

که څه هم د سرچينې له مخې چې دوی ته نه امر شوی او نه هـم تـرې منـع کړای شوي، ترسره کول يې ازاد او ځان پرې بلدول منع دي.

۴ ـ هغه شيان چې يو ډول ازاد خو په بشپړه توګه کرکجن وي لکه: د ويونکـو مارغانو غړ ته غوږ نيول، د تفريح له ځايونو څخه تاويدل که څه هم دغه اعمال د سرچينې له مخې ازاد دي خو هغه کرکجن وي کله چې د اختـه کيـدو بنـه ځانته خپله کړي.

۴ ـ الغفاري د ازادۍ عمومي او تصادفي کيدو ته په پآم سره اعمال په عمـومي او نسبي ازادي ويشي.

د هغه په وينا امکان لري چې فاعل په بشپړه توګه د يو عمل په ترسـره کولـو کې ازاد وي او يا دا چې دا ازادۍ ممکن چې ځانګړې علت ولري او فاعل د هغه علت په موجوديت سره ازاد وي.

۵ـــ د ازادۍ سرچينې ته په پام سره داسې ويشنې هـم موجـودې وي چـې ورسره سم ازادي يا د خدايتعال يا هم د بنده له خوا ورکړل شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ـــ خصوصیت او عمومیت ته په پام ســره د ازادۍ عملیــه پــه خصوصــي او عمومي ازادۍ ویشل شویده، د خدایتعالی عمومي اجازه د عمومي ازادۍ سبب ګرځي، لکه هغه کار چې خدایتعالی یې د ترسره کولو اجازه ورکړې وي.
او د خدایتعالی خصوصي اجازه د خصوصي ازادۍ سبب ګرځي لکه کوم شخص چې یوې ښځې ته قرانکریم په مهر کې ورکړي، نه د واده د پیسو په توګه.
۷ـ د ازادۍ علت ته په پام سره د استعمال او لګښــت ازادۍ موجــودې وي، د لګښت ازادۍ پدې مانا ده چې که مقنني منصف هئیت (خدایتعالی) او که د بل شخص له لوري د یو شي د مصرفولو، لکه: ښــکار یــا د اوبــو اســتعمال اجــازه واخیستل شي.
د استعمال ازادي ځینو شیانو استعمال یــا اســتفاده لکــه جماعــت، عمــومي پارکونه، په کتابتون کــې د کتــاب لوســتلو پــه مانــا ده چــې مقننــه هئیــت (خدایتعالی) له خوا ورته ورکړل شوي دي.

د انسان د حقوقو او ازادیو ترمینځ توپیر

پدې برخه کې له انسان سره دا پوښتنه پیداکیږي چې دا د انسان لــه حقوقــو سره یو ډول که د حقوقو یوه برخه ده له حقوقو سره توپیر لري؟
دا مسئله مخکې له مخکې د قوانینو په موضوع کې مطرح شوېده، ځینو قانون جووړونکو ویلي چې عمومي ازادي عامه حقوق دي هیڅوک هغــه پــه یــوازې توګه نشي درلودلای پدې ترتیب د ازادي مانا له حقوقو سره په بشــپړه توګــه مطابقت نه کوي همدا ډول ازاد هغه وخت د حق مانا مومي چې په وړاندې یــې تیری وشي.
د قانون سره سه ازادۍ د ټولو وګړو لپاره د یو عمل ترسره کولو اجازې په مانــا دی، که چیرې پدې ازادۍ تیری وشي نو قانوني حق منل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبیلګې په توګه: د یوشي د خاوند کیدو واک ته ازادي ویل کیږي خو ملکیت پخپل ذات کې یو حق دی له دې سره سم واک د حق ترلاسه کولو توان ته ویل کیږي.

مشاجره د محدودې یا پراخې پکار وړنې، مشاجرې د انسان اساسي حقوق او صلاحیتونه چې پخپلې مانا سره حقوق دي. د حق او دندې تړاو ددې امر لامل ګرځي چې قانون جوړونکي د واک څخه د حق نوم لیرې کړي.

اساساً ستونزه دلته ده چې ایا حق یو قانوني شی دی او قانون هم ورڅخه ملاتړ کوي؟ ایا حق یو اخلاقي او طبیعي شی دی او قانوني ملاتړ لري؟

په اسلامي فقه کې لیدل کیږي چې د جواز اصلاحات او ازادی په زیاته کچه یو د بل پرځای کارول کیږي له دې سره سم ددې په ناسمې پکاروړنې سره اصلاحات له ګډوډی سره مخ کیږي.

د حق کلمه په زیاتو مواردو کې کارول کیږي

الف: دا کلمه ددې لپاره کارول کیږي څو وښایي چې یو فرد د نورو په وړاندې کوم مکلفیتونه لري یا په یاد ولرئ لکه د اتباعو حق په حکمرانانو او برعکس د حکمرانانو پر اتباعو.

ب: دا کلمه په کورنیو اړیکو کې د شخصي حقوقو اړوند کارول کیږي لکه په خاوند د میرمنې اود میرمنې په خاوند حق.

ج: دغه راز دا کلمه د ثابتو شیانو یا اوامرو لپاره چې باید ترسره شي کارول کیږي لکه چې څښتن تعالی فرمایي: دمومنانو مرسته پر مونږ واجب ګرځیدلې ده.

د: دا کلمه د مالي حقوقو لپاره هم کارول کیږي، خدایتعال فرمایي: اود هغه په شتمنی کې د بیوزلانو او ګدایانو حق منل شوی دی.

هـ ـ دغه کلمه د انساني او اخلاقي اعمالو لپاره لکه د ورورولی او ملګرتیا حقوق او د ګاونډیانو حقوقو لپاره کارول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وــ دا کلمه د عمومي حقوقو تر عنوان لاندې چې د ټولــو وګــړو دنــده هــم ده کارول کيږي.

الغرافي د حق د مرحلو ترمينځ يوپير کوي اوداسې مثال راوړي:

۱ــ که چيرې مسلمانانو په جګړه کې غنيمتونه په لاس راوړي نو کيدای شي دا حق ولري ترڅو د خپل حق غوښتنه وکړي.

۲ــ که څوک غواړي چې په يو شريک ملکيت کې خپله برخه وپلوري نو دا حق هم لري چې ټول ملکيت وپلوري.

۳ــ بيوزلان او اړمند حق لري چې له خپلې ګټې څخه په بيت المال کــې ګټــه پورته کړي.

ډاکټر سهنوري دا پايله مومي چې الغرافي د درې حالتونو ترميځ توپير کړی... او هغوی ته يې د جواز، حق او بين البين نومونه ورکړي دي.

۱ــ داسې حالت چې يو شخص پکې د يو شي د مالک کيدو توان لکه: د يو نوکر يا قچر پيداکول، واده کول يا د خپلو غلام شويو خپلوانو د اخيستلو توان چــې دا يو جواز ګڼل کيږي.

خو حق ورته نشو ويلای.

۲ــ داسې حالت چې د يو دليل په راوړلو سره د يو شي خاوند وګرځي لکه: پــه يوه کوچنۍ ځمکه کې ونډه، پخپل شريک باندې د خپلې ونډې پلورل دا ټــول د دليل په درلودلو سره د شتمنۍ غوښتنې نشي کولای او دا درجــه د حــق او جواز ترمينځ واقع ده.

ډاکټر سنهوري زياته کړه چې د انسان ملکيت يوازې جواز دی يا هغه واک چې مقننه هئيت يې ملاتړ کوي او له دې لارې هغه تصرف کولای شي که هغــه پــه رښتيا سره هم يو شی تصرف او استعمال کړي نو دلته دغه حق مالکيــت بلــل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مالکیت او جواز ترمینځ یوه درجه وجود لري چې له جواز څخه پورته او لــه مالکیته ټیټه ده.

لکه: که څوک وغواړي یو کور چې خوښ يې شي وپیري نو د کــور د خاونــد د موافقې د ترلاسه کولو څخه وړاندې هغه د دې یا بل کور د تصرف په حالت کې دا شی د جواز په نوم نوموي.

که چېرې دې شخص د کور د مالک موافقه لاسته راوړه نو هغه پدې حالت کې کور تصرف کولای شي پدې ترتیب دا دحق په نوم یادیږي.

د کور د مالک د موافقې څخه وړاندې او دهغې له منلو وروسته د حق او جــواز ترمینځ مرحله ده، څرنګه چې پورته یادونه وشوه انسان دې پوهې ته رسیږي چې بیلابیلې مرحلې تیرې او په هره مرحله کې يې حالت بدلون ومومي.

له یوې خوا حق عبارت دی د یوشي د مالک کیدو د حقوقو څخه او له بل پلوه حق د یو موافقه شوي شي د منښت حالت ته وایي او له دریم اړخه حــق د یــو شي خاوند کیدو ته وایي.

د حقوقو دغه درې بنې د مقننه قوې له خوا ملاتړ کیږي دلته یوازینی ســتونزه داده چې د حق اصطلاح د لومړۍ او دویمې مرحلې اړوند نه کارول کیږي ځکه که انسان دا هر یو حق ونوموي نو په هغه صورت کې به جواز د استعمال لپــاره کوم بل مورد پاتې نشي.

انسان ددې مسئلې د بلې برخې په تشریح کولو کــې دېتــه اړتیــا لــري چــې تشخیص يې کړي چې ایا هغه ازادي چې د مقننه قوې له خوا ورکړل شــوې د شیانو یا اعمالو په مورد کې ربښتیا ده؟

که ازادي په کارونو او شیانو کې ریښتني وي نو ازادي نومیږي کنه نو هغــه تــه واک ویل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه ازادي

عامه ازادي لکه: له عمومي پارکونو او ښارونو، له ښـــوونځيو، روغتـــون او نـــورو ځخه ګټې اخيستنې ته ويل کيږي.

دغه ازادۍ چې د مقننه قوې يا قانون جوړونکو له لوري ورکول کيږي د عامــه حقوقو په رديف کې ځاى نيسي او دولت بايد له خلکو سره د هغې په ګټه اخيستنه کې مرسته وکړي.

عامه واکونه(اختيارات)

هغه ازادۍ چې مقننه هئيت يې د ژوند په کړنو او اعمالو کې انسانانو ته ورکوي عامه واکونه ګڼل کيږي. لکه: د يو شي مالکيت، د محفلونــو جــوړول، ازادي، له يو ځاى ځخه بل ځاى ته د سفر کولو حق.

ټول سياسي او فرهنګي حقوق، لکه: د ټاکلو حق، د نظر ځرګندولو حق، د فکر ازادۍ او نور.... ازادي پدې مانا ده چې ټول انسانان له خپلــو حقوقــو ځخه يو ډول ګټه پورته کړي او د هر ځه ترســره کولــو واک پخپلــه ولري او ټولو ته د ګټې اخيستنې لپاره ده پــورتني عامــه اختيــارات حقوقي دي او افراد حق لري چې ګټه ورځخه واخلي.

دولت چې د خلکو استازيتو کوي نو مجبور دی چې له دې ازاديو ځخــه ملاتــړ وکړي دغه ازادۍ ټولې حقوقي دي او د حق الله يوه برخه هم ده ځکه موخه يې د ټولنې ملاتړ ده.

دندې په اسلام کې:

خورا زياتو دلايلو ته اړتيا ترڅو دندې تربحث لاندې ونيسو.

نو له همدې کبله يې ځينې برخې په لنډه توګه بيانوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ حق یا ازادي ممکن چې په ځینو حالاتو کې د یوه دنده لرونکي لپاره وي.
۲ـ پینځم قضاوت امکان لري چې په یوې موضوع باندې د حالاتو او شرایطو سره سم بحث وشي هغه څه چې پکې شامل وي.
۳ـ امکان لري چې مشر(حکمروا) د خپلې ازادۍ په چوکاټ کې خپل قضاوت ته د یوې دندې په ترسره کولو یاهم نه کولو کې بدلون راولي.
دندې په ټوله کې په دوه برخو غیرمشخصې او عموي ډول باندې ویشل کیږي.
االف: غیرې مشخصې دندې
په عین وخت کې دنده په دوه برخو ویشل کیږي، هغه دندې چې مشخص حدود لري او هغه چې مشخص حدود نلري.
۱ـ غیر مشخصه دنده: انسان ته دیو دین په څېر ده، چې د ترسره کولو لپاره یې مجبور او مکلف دی.لکه: د یوشي پیسې ورکول چې پیرل کیږي، په لمونځ کې قرائت او داسې نور...
۲- هغه دندې چې مشخص حدود نلري پدې مانا چې انسان مجبور دی چې هغه ترسره کړي خو پر هغه شخص دین (مکلفیت پکې نلري) نه دی.
لکه : ذکات، له بیوزلو سره مرسته، جهاد او داسې نور...
پدې ترتیب څوک یې چې په پوره توګه ترسره کولای شي دوه دندې لري، چې یوه یې مشخص حدود لري او بله یې مشخص حدود ونلري.
پدې ایت کې د خدایتعالی موخه هم همداده؛
ښېګڼه دېته نه ویل کیږي چې مخ د ختیځ او لودیځ په لور واړوئ بلکې ښېګڼه داده چې انسان په خدای، ملایکو، کتابونو، قیامت ورځ او پیغمبرانو ایمان راوړي.
پخپله خوښه او د زړه له تله له شته خپلوانو ،یتیمانو، بیوزلانو، ګدایانو، مسافرانو او د غلامانو په ازادولو کې مرسته وکړئ ،لمونځ وکړئ او ذکات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: عمومي دندې

دا دندې په دوه برخو ویشل کیږي چې یوه یې دیـــن او بلــه یـــې عمــومي ده بیلګه: عمومي دنده د یو ډوب شوي شخص ژغورنه او یو وږي انســـان ته ډوډۍ ورکول دي.

هغه دنده چې د دین په توګه او دین یې له ټولو وګـــړو څخـــه د ترســـره کولـــو غوښنه کوي او په عمومي دنده کې ټولې دندې شاملې دي کــه دیـــن وي که نړیوالې چارې د هغو ترسره کول ایجابوي.

عمومي دنده د دین رامینځته کوونکې دندې سره له قانوني پلوه توپیر لري.

عمومي دنده مانا پخپله د دندې ترسره کول دي ځکه هغه مثبتې اغیزې لـــري دا دنده دنورو هغو دندو په خلاف ده چې پکې مقننه هئیت یـــوازې د فاعل په اړه بحث کوي او که چیرې دا فاعل هغه دنده پرځای نه کړي نو مقننه هئیت یې له بل چا څخه د ترسره کولو غوښتنه نکوي.

فقها پدې هوکړې نظر لري چې هرڅوک چې عمومي دنده سر ته ورســـوي نـــو نور دهغې د نه ترسره کولو څخه بښل کیږي که هیچا ترسره نه کـــړه نوټول ورسره ګناهکاریږو.

هغوی دا عقیده هم لري چې دا دنده د ټولو لپاره ده څرنګه چـــې پـــدې الهـــي کلام کې لیدل کیږي (جنګې چارې باندې حکم شوې دي)

د روژې نیول په ټولو باندې امر شوی، ځینـــې بنســـتګر پـــدې انـــد دي چـــې د عمومي دندو ځینو برخو بشپړول د ټولنې ځینو افرادو ته متوجه وي خو پرته له دې چې مشخصې کړای شي.

خدایتعالی فرمایي: د هغوی د عسکرو له هرې برخې څخه باید یوازې یوه ډلـــه مخکې لاړه شي ددې لپاره امکان لري چې هغوی د دین پـــه اړه ســـم مالومات ترلاسه کړي څو له راګرځیدو وروسته خپل خلـــک هوښـــیار کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمومي دندې برخې ډېرې دي او عموماً په ديني او دنيوي برخو ويشل کيږي

د دندې دينې برخې

۱ــ پدې اړه پريکنده دليل وړاندې کول چې خدايتعالی د ټولــو شــيانو خــالق دی؛

۲ــ د ديني علم زده کړه او مطالعه (حديث او فقه).

۳ــ د قران او حديث تدريس او پوهونه.

۴ــ زده کوونکو ته د ديني علومو تدريس.

۵ ــ د قضايي چارو پرمخ وړنه.

۶ ــ د هغو په وړاندې جهاد چې پر مسلمانانو تيری کوي.

۷ ــ امربالمعروف او نهی عن المنکر.

۸ ــ له بيوزلو مسلمانانو سره مرسته کول؛

۹ــ د جماعت د لمانځه تنظيم؛

۱۰ــ د مړي لمبول، جنازه کول، او د هغه خښول؛

۱۱ــ د فسار او شرارت راوړونکو عناصرو په وړاندې مبارزه؛

د دندې دنيوي برخې

لکه: په تجارت، صنعت، پيرل پيرودل، کرنې او نورو برخو کې کارول کيــږي او په نړيوالو چارو پورې هم تړلې دي پــدې برخــو کــې د خودکفــايي درجې رسېدل له ټولو اقتصادي درجو کې شــامل دي او دغــه امــر د مسلمان ملت اقتصادي خپلواکی تضمينوي.

ج ــ د هرحق په وړاندې يو مسئوليت موجود دی

په تير بحث کې وويل شول، کله چې دين د حقوقو په اړه تصميم نيسي نو پــه عين وخت کې هغه دندې چــې حقــوق تضــمينوي هــم تحميلــوي، وروسته د بشرحقوقو په مسئله کې دين د نورو تصفيه شويو نظامونو سره چې تش په نوم يا شعار سره د بشرحقوقو نارې وهي توپير کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين اړوندې موضوع په ټولو اړخونو په پوهيدلو باندې غوره ده چې د حق الله او حق العبد(د خدای او بنده حقوق) اود عمومي دندو او د ديـــن پـــه غوښتنه قضاوتونه سره وتړو.

ددې دوه ډوله قضاوتونو په يوځای کولو سره د حقوقو او وجايبو اړوند د اسلام نظر په ډاګه ښکاريږي.

ځکه حق الله د ډلې حق او عمومي دنده د يوې ډلې دنده يـــا وجيبـــه شـــميرل کيږي.

ددې لپاره چې د موضوع تړلې برخې پکې شاملې شي نو څلور حالتونه يې پـــه لاندې ډول بيانوو

۱ــ د نورو افرادو په وړاندې د يو فرد حق لکه: په خپلوانـــو بانـــدې د مصـــرفولو حق، د ګاونډيانو په وړاندې حق، طلاق او داسې نور.... حقوق.

۲ــ د ډلې په وړاندې د يو فرد حق: لکه په بيت المـــال کـــې د بيوزلـــو حـــق، د مالکيت حق، د فکر او ژوندانه حق.

۳ــ د يو فرد په وړاندې د يوې ډلې حق: لکه د جهاد دنده، امربـــالمعروف نهـــی عن المنکر او په هغه چا د بيت المال حق چې د ذکات زيمـــواري يـــې بيوزلو ته ورکې وي.

۴ــ د يوې ډلې په وړاندې د بلې حق: لکه د عمومي موسساتو څخه چې دولـــت ته خدمت کوي.

دــ کيدای شي د يو فرد حق په عين وخت کې دنده هم واوسي.

حقوق لکه: د کار، واده، امربالمعروف نهی عن المنکرحقوق په عين وخت کـــې دندې هم دي، کار په ډله باندې د يو فرد حق دی چې بايد زمينه يـــې ورته مساعده کړي.

همدا ډول واده هم په يوې ډلې باندې دفرد حق دی، کـــه چيـــرې هغـــه يـــې د لګښتونو توان ونلري نو بايد مرسته ورسره وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امربالمعروف نهی عن المنکر هم په یوه ډله باندې د فرد حق دی چې په ترسره کولو یا برعکس کې ورسره مرسته وکړي.

هــ ـ د عمل ازادی، فرض او منع ترمینځ د قضاوت په بدلولو کــې د اولــوالامر صلاحیت:

ځینې وخت له اولوالامر څخه اطاعت فرض دی ځکه خدایتعالی فرمایلي.

ای مومنانو! د خدایتعالی پیغمبر او هغوی چې ستاسو اولــو الامــر دي اطاعــت وکړئ.

۱ـ دا اطاعت باید د هغوی د مشری په محدوده کې وي؛

۲ـ دا اطاعت باید د ټولو د هوساینې لپاره وي؛

۳ـ دا طاعت نباید د خدایتعالی د اوامرو او پیغمبر اطاعت نه کولو په خیر وي.

څرنګه چې وايي: اطاعت یو په سمو او روا شیانو کې دی.

د دین رهبران د اطاعت وروستې کلمــې لــه بحــث وروســته دې پــايلې تــه ورسیدل...

۱ـ ځینې سرغړونې دي چې د اطاعت اجازه نه ورکوي.

۲ـ فقها پدې اصل په یو نظر دي چې اولوالامر باید د کوښښ په برخــه کــې د خلکو له اطاعت څخه برخمن وي.

۳ـ د اولو الامر قضاوت بدلون باید د هغوی د دندې په محدوده کــې وي یــا د غیرمشروع او ازادو شیانو له اړه وي.

۴ـ اولوالامر باید پخپله د دین روحاني وي یا هم د کوم روحاني له لوري ورته د قضاوت حق ورکړل شوی وي که هغه خپــل نظــر را څرګنــد کــړي، قضاوت یو واجب امر نه دی کله چې اولو الامر حکم وکړي چې دهغــه له قضاوت څخه پیروي وکړئ نود هغه اطاعت واجب دی ځکــه اولــو الامر د خدایتعالی د امر په توګه رامینځته کیږي، خو که چیرې اولــو الامر د فقهې په علم کې کوښــښ کــوونکي (مجتهــد) نــه وي نــو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت حق نلــري ځکــه د هغــه قضــاوت د خــدايتعالی د قضــاوت
نافرماني ده.

۵ ـ په اسلام کې د عمومي حق او ازادۍ قوانين

پدې برخه کې د حقوقو ټول قضاوتونه تر بحث لاندې نيول کيږي.

۱ـ د پيدايښت د پايلې او توقف علت.

د ديني قضاوتونو سرچينې قران او حديث دي او د امت ټولنه مقننــه قضــاوت
(پيدايښت او توقف) له ډيرو دليلونو سره تړي، خو مونږ ورته په ډلــو
کې ځای ورکړی دی.

د پېښېدو عوامل (فکتورونه) يا بنده او چلند يا کړنې، د حقوقو اړوند به ټولــو
يو يو مثال ورکړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پيدايښت علت

الف ــ د پېښو عوامل يا بنده:

ولادت: چې په وسيله يې طبعي حقوق لکه: د ژوند، مساوات او ازادۍ ډولونــه ټول هغه څه دي چې يو له بل سره اړيکه پيداکوي.

۲ــ مرګ: چې په وسيله يې د وراثت حق اړيکه پيدا کوي.

۳ــ ځواکمنتيا: چې په وسيله يې سياسي، مالي او اجتماعي حقوق لکه: واده چې پکې يو له بل سره اړيکه پيداکوي.

۴ــ شتمني: چې په وسيله يې د بيوزلانو ذکات ورکولو او نورو مالي حقوق ته يو له بل سره اړيکه يا تړاو ورکول کيږي.

۵ ــ بيوزلي: چې په وسيله د ناهيلي شويو افرادو د هغوی حقوقو سره اړيکه په لاس راځي.

۶ــ زړښت: په وسيله يې د لويانو له حقوقو سره اړيکه پيداکيږي.

۷ــ کاونډيتوب: چې په وسيله يې د ګاونډيانو له حقوقو سره اړيکه پيداکيږي.

ب : کړنې: عمل حقوقي کړنې لري چې له هغه جرم څخه چې د جذابيت سبب ګرځي له دوی سره اړيکه پيداکوي.

کړنې د ځينو اړوندحقوق څرګندوي

۱ــ ټولې فردي کړنې لکه طلاق

۲ــ ټول قراردادونه يا مقولات لکه: واده، پيرل پيرودل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پایښت علت:

هغه حقوق چې په بیلابیلو دلایلو پایښت مومي په دوو برخو کــې ورتــه ځــای ورکړل شو.

د پیښدو عوامل

الف: بنده یا پیښدو عوامل:

۱: مرګ: هغه حقوق دي چې علت یې ولادت او زیږښت دی.

۲ ـ شتمنی: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده:

۳ ـ بیوزلي: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده.

پورتني درې علتونه د حق د پایښت یوه بڼه ده، که چیرې علت پای ومومي نو حق هم پای ته رسیږي.

ب: په منفرد ډول کړنې

۱ ـ د پور ادا کول

۲: د طلاق لومړنی لامل واده

۳: واده ـ د مور حق چې له خپل ماشوم څخه ساتنه وکړي.

۴ ـ له حق څخه ښښنه غوښتل که پرې ارزي.

د پایښت علت:

د مقننه هئیت (خدایتعالی) رحم او مهرباني ځینې وخت دا ایجابوي چــې پــه معینو حالاتو کې د ځینو اعمالو دنده اسانه یا هم منع شي، ځو هغوی لنډمهاله ازادي ومومي دغه عمل د جواز په نوم یادیږي.

جوازونه عبارت دي له:

۱ ـ د برخمنتیا جواز

۲ ـ د پرې کولو جواز

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډمهاله جوازونو له کبله د فرد حقوق او ازادۍ تر تاثير لاندې راغلي او پــه اړه به يې ځو بيلګې په راتلونکي کې وړاندې شي.

الف: د بنده يا پېښېدو عوامل

۱ـ حمل: دا عمل د لنډمهال لپاره د هغه چې د بدن دپرې کيدو لامل ګرځي چې حامله وي.

۲ ـ حيض: د لنډې مودې لپاره د خاوند په اجماع کولو د مخنيوی لامل ګرځي.

کړنې؛ اعمال

الف: لنډ مهاله بند؛

۲ـ تيری

۳ـ د عمل ترسره کولو تحميل

۴ـ طبعي درملنه اوداسې نور

۲ـــ راکړه ورکړه

الف: ځوک چې پوروړی وي يا پخپل ځان حق لري نو بايد ادا يــې کــړي اوکــه چيرې په نورو حق يا پور لري بايد ترلاسه يې کړي.

دغه موجوده اړيکه چې د بياغوښتنې او بيا ادا کولو د مکلفيت ترمينځ دين ته يو ريښتينی ارزښت وربښي چې د هغه موجوده قوانين تراوســه تــر بحث لاندې نه دي نيول شوي او هغه څه چې دا مکلفيــت تــر تــاثير لاندې راولي نو همدا د ديني عنصر ثابتوالی دی.

ب ـ مهمه داده چې غوښتونکی د خپل پور د بيرته اخيستلو حق لري او دغــه امر له دندې سره ورته والی لري.

ج ـ د بيرته اخيستنې طريقه بايد په عادلانه توګه وي پدې مانا چې هماغــه د خپل قرض اندازه پرته له کومې پلمې او زياتوالي څخه ترلاسه شي.

د ـ دين د پورغوښتونکي ته حکم کوي، چې د خپل پور په بيرته اخيستلو کې له ښه چلند او سلوک څخه ګټه واخلي هغه نبايــد پــه پــوروړي زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

واچوي بلکې باید انتظار وباسي څو پوروړی د خپل پور د ادا کولو توان پیداکړي او نباید د قرض ترلاسه کولو پروخت له خپلې خولې څخه ناوړه او قهرجن الفاظ راوباسي.

خدایتعالی فرمایي. که یو پوروړی بیوزله وي نو باید د پور غوښتنه ترهغه وځنډول شي ترڅو د هغه اقتصادي توان ښه شي که چیرې له پور څخه د ذکات په توګه تیر شي نو دا به ډېر غوره کار وي.

هـ ـ دین پوروړي ته حکم کوي چې خپل پور ادا کړي له دې حقوقو څخه لکه: د ژوند له حق څخه باید تیر شي.

ځکه دا حقوق د ځانګړو خلکو لپاره نه دي او حق الله نومیږي.

۳ـ په قانوني توګه باید ګټه ترې واخیستل شي.

الفـ د اسلام سپیڅلي دین د بشرحقوقواو ازادۍ له پلوه یو متوازن دین دی.

که څه هم خدایتعالی انسانانو ته خورا زیاتې ازادۍ او حقوق ورکړي دي خو بشپړ نه دي، برکس د وګړو د بیلابیلو ګټو تنظیم په موخه له هغې څخه ګټې اخیستنې په برخه کې ځینې مقررات وضع کړي دي. له همدې لارې د اجتماعي او ځنګلي ژوند ترمینځ توپیر کیږي.

ب ـ انسانان حق لري هغه حقونو چې خدایتعالی ورته ټاکلي دي. خو په قانوني توګه باید ترې ګټه واخلي پدې مانا چې ل خپلو حقوقو څخه باید د دین مخالفې لارې څخه ګټه پورته کړای شي.

ج ـ د دیني احکامو په خلاف له خپلو حقوقو څخه ګټه اخیستنه عبارت دی له

۱ـ نورو ته د زیان رسولو په موخه له حق څخه ګټه اخیستنه؛

۲ـ د یو غیر قانوني څیز ترلاسه کولو لپاره له حق څخه ګټه اخیستنه؛

۳ـ پداسې ډول له خپل حق ګټه اخیستنه چې دخپلې ګټې لپاره نورو ته زیان رسوي.

۴ـ په ځانګړې توګه یا غیر عمومي ډول له خپل حق څخه ګټه اخیستنه؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په بې پروايي سره له خپل حق څخه ګټه اخيستل د نـورو د زيـان سـبب ګرځي؛

د ـ په کوم ډول چې د حق څخه د ګټې اخيستنې په لاره کې بيلابيل مقررات او اصول ټاکل شوي دي نو ورسره د صلاحيت لرونکو چـارواکو لپـاره هم يو شمير مقررات او قوانين ټاکل شوي دي.

د يو اسلامي هيواد اتباع له بيلابيلو اجتماعي، سياسي او طبيعي حقوقو څخـه برخمن دي نو د هغوی په وړاندې مکلف دي چې د اولو الامر اطاعـت وکړي پر دولت لازمي او اولو الامر چې د هغه په چوکـاټ کـې عمـل کوي، په بل ډول اولو الامر بايد خپلودندو د ترسـره کولـو پرمهـال د ټولنې ښېګڼې او خير په پام کې ونيسي، له اصولو اومقرراتو څخه هر ډول سرغړونې سره د اولوالامر د خپل صلاحيت څخه د نـاوړه ګټـې اخيستنې په توګه ګڼل کيږي.

د يوځايوالی په صورت کې د حقوقو سلسله:

الف: د يوځايوالي په صورت کې د خدای حق؛(حق الله)

۱ـ هغه څه چې وخت ته زيان رسوي.

۲ـ هغه څه چې برابر دي (مالوم نه دي چې کوم غوره دي)

۳ـ هغه څه چې برابر نه دی.

۴ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي

بـ د يوځايوالي په صورت کې دبنده حق(حق العبد)

۱ـ ځينې د ميرمنې د نفقې په څېر وي

۲ـ ځينې وخت يو غوره ګڼل کيږي

کله چې حق الله او حق العبد سره يوځای شي نو پدې صورت کې په درې ډوله دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ــ خدایتعالی د یو شي د سپارلو پروخت تصمیم نیول کیږي لکه: بیوزلانو ته د مقرر یا ټاکل شوي ذکات ورکړه.

۲ــ کله چې د بنده ګانو حق سپارل کیږي نو د هغه لپــاره تصــمیم رامینځتــه کیږي.

۳ــ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي، څرنګه که یو شخص مــړ شـــي چـــې خپل ذکات یې نه وي ورکړی او په عین وخت کې قرضدار هم وي.

الف: ددې لپاره چې د هغه حق لېږدول کیږي یا نه لېږدول کیـــږي د منلــو پــه برخه کې یو عمومي اصل رامینځته شي نو انســان مجبــور دی چـــې داسې قضاوتونو ته مراجعه وکړي چې د ملت په دوه برخو اجتمــاعي حقوقو او همبستګۍ ټینګ وي دا ډول اجرائات د هر چــا حــق دی د سازمانونو موجودیت لکه پولیس او ملي امنیت د هغه ارزښــت نشـــي راټیټولای.

ب: قانوني او مشروع شیانوته اجازه او د غیر مشروع شیانو منع کولــو تګــلاره ده.

په اسلامي ټولنه کې نه یوازې خلک هڅې او کوښښونه کوي، بلکې څو څو ډلې هم پخپل وار سره پکې برخه اخلي سیاسي، اجتماعي اوفقهي بڼه هم ځانته خپلوي او خپل نظرونه له یو سازمان یافته نظر سره برابــروي، دغه امر په اسلام کې په بیلابیلو ډولونــو مبــارزه کــوي او د همــدې ځانګړتیا له کبله د اسلامي امت د وجود یو فعال غړی بلل کیږي.

ج ـ ولایت الحسبه: دا یوه اسلامي موسسه ده او ددې لپــاره جــوړ یږي چـــې د قانوني کارونو په ترسره کولو امر او له ناوړه کړنو څخــه خلــک منــع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د خلکو لپاره د هغوی له حقوقو څخه د ګټې اخیستنې په لاره کې یو تضمین دی، دا یو صلاحیتي مقام دی چې د چارو د قانونیت ساتنه کوي دا عنصر د عامه نظم په تامین او ساتلو کې مرسته کوي.

د ـ **عامه حقوق:** قانون هغه ځواک دی چې د افرادو د حقوقو ملاتړ کوي، ددې باوجود چې اسلام هم ورته تضمینات رامینځته کړي دي.

قانون د افرادو د حقوقو په غوښتلو کې تر ټولو وروستنۍ مرجع ده، قانون هغه ځواک دی چې د حق الله د حقوقو لکه: په عمومي توګه مجازاتو په ترلاسه کولو کې مرسته کوي.

هـ ـ د غوره قانونیت درناوی: څرګنده ده چې په اسلام کې خدایتعالی د قانوني مقام صلاحیت لرونکی دی، دین د حق الله، بشرحقوقو، دوه اړخیزه حقوق، مالي او غیرمالي حقوق دغوره قانونیت استازیتوب کوي، نو ښکاره خبره ده چې خدایتعالی له حقوقو څخه نه تېربدنه کیږي او نه هم ورڅخه د ښنې غوښتنې حق شته او نه یې هم څوک په میراث وړلای شي.

پداسې حال کې چې په دوه اړخیزو حقوقو کې د حق الله له لوري وي او که د بنده له لوري له دواړو لورو پلوي رامینځته کوي.

۶ـ د ساتنې حق: په اسلامي دولت کې د ازادۍ او حقوقو د ساتنې اساسي بنسټ د دین حاکمیت دی او د ترلاسه کولو لپاره یې تضمین او د ساتنې لپاره یې ځیني محدودیتونه د اجرا لپاره وړاندې کیږي

تضمینات عبارت دي له.

الف: د فرد دیني انګیزه: دغه دیني انګیزه له داخلي تضمین څخه استازیتوب کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: د امربالمعروف فردي اجــرا: اسلام خپلو پيروانو ته ډله ايــز مســوليتونو مانــا ورپېژني، چې نن ورځ يې دولت دغه دنده د اساسي قــانون لــه لارې ترسره کوي.

فقها د قضاوت د لومړيو سرچينو پر بنسټ(قران، حديث) کوښښ کوي، چــې که چيرې مجتهد پخپلو کارونو کې له سرچينو څخه ګټه پورته نکړي نو دا د قانون له اهليت اوموجوديت کې تخطي رامينځته کوي.

په حکومتي نظامونو او دولت په صلاحيت کې د اساسي قانون اصولو او دين له مطالعې څخه دا پايله ترلاسه کيږي چې ډيری يې په قران او حــديث کې موجود دي، د فقهاو په اند ځيني نور يــې د صــحابه وو راشــدين خليفه ګانو له کړنو څخه تقليد شوي دي.

پر همدې بنسټ په دين کې ډيری شيان د غوره قضاوت په هغــه رديــف کــې ځای نيسي چې له قران او حديث څخه را اخيستل شوي وي پداسې حال کې چې په نني قضاوتونو کې غوره قضاوت خپــل ځــای قــانوني قضاوت ته پريږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پايله

په اسلام سپيڅلي دين کې د بشرحقوقود تيوري جوړولو کوښښونه کيږي البته ددې طرحې په ليکلو کې له پوره هڅو او پلټنوڅخه ګټه اخيستل کيږي، چې وړاندې هم پدې برخه کې ترسره شوې دي اصلي او بنسټيزه پوښتنه داده چې ايا د بشرحقوقو تر عنوان لاندې کوم نوي علم ته اړتيا ليدل کيږي؟

د دويمې نړيوالې جګړې په تعقيب سره د نوي علم پېژندنې هغه بڼه خپله کړه په کومې چې په ۱۹۴۸ کې د بشرحقوقو نړيوالې اعلاميې په ۱۹۵۰ کې دبشرحقوقو تړون او نړيوالو ژمنو په ۱۹۶۶ کې د بشرحقوقو ټينګار کاوو.

څرګنده ده چې له دې تړون څخه په زياته کچه په هغو هيوادونو فشار راوړ چې په داخلي اوضاع کې يې د بشرحقوقو اړوند کوم پرمختګ نه تر سترګو کيده، دغه ډول فشارونه د انسانانو د بشري حقوقو ساتنه او ملاتړ کوي.

دغه امر د بشر حقوقود مثبت شکل ښکارندويي کوي خو له بده مرغه په عين وخت کې د حقوقو نړيوال خوځښت څخه د يو سياسي فشار او سپکې وسيلې په توګه ختيځو اروپايي او د دريمې نړۍ هيوادونو ناوړه ګټې واخيستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سم د بشرحقوقو له نړيوال خوځښت څخه دې ډول تبعيضي ګټې اخيستنې سره د هغه اعلان شوي اصول بې ارزښته ښکاره شـول مونږ پدې اند يو د هيواد د کورنيو قوانينو وده په هغه ډول چې په نړيوالو کنوانسينونو کې ښکاره کړای شوې ده، ددې علم لـه تفکيـک پرتـه د سياسي او حقوقي علوم د يوې موجوده څانګې اومستقل علم په توګه به يو بې ارزښته امر وي.

هرهغه څه چې تر نورو ډير مهم دي هغـه دبشـرحقوقو د موضـوع پـه ارزښت باندې تمتيا (تمرکز) کول دي.

له اسلامي پلوه لازمه ده چې د حقوقو او وجايبو تـرمينځ يـوه متقابلـه اړيکه موجوده وي بشرحقوق په موجود شکل چـې يـوازې پـه حقوقـو ټينګ دی او د نړۍ د ټولو خلکو په ګټه کوم کار نشي پـرمخ وړلای، کـه چيرې مو په پآم کې وي. که چيرې د يوشيتمې پيړۍ وګړي له دې څخه د يو سياسي، اجتماعي او اقتصادي خراغ په توګه ګټه پورتـه کـړي نـو همدا نن بايدپه ځينو اقدماتو لاس پورې کړي، چې د خوځښـت شـکل ځانته دحقوقو او وجايبو څيره خپله کړي او د لا ښـې ګټـې اخيسـتنې لپاره ورته اصول او مقررات جوړکړي، کنه نو نشـو کـولای چـې دبشـر حقوقو د نړيوالې اعلاميې له څو تشو شعارونو څخه د خدمت تمه وکړو.

د پاکې او قانوني غوښتنې د تحقق په لاره کې چې له اسـلامي ايـډياوو سره تر ډيره ورته ده، نو اسلامي هيوادونه بايد وړاندې شي څکه هغـوی کولای شي پخپل پينځلس سوه کلنو اسلامي حقوقو سره حقوقو ته پـه ارزښت ورکولو کې ستره ونډه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته دا به د مسلمانانو لپاره ډېره شرمونکې وي، چې غربيان د تــش پــه نوم څو مخکنيو محدودو پيړيو سره د هغو په پېژندلو برياليي شي هغوی پدې برخه کې بشر حقوق د جنګي توکو په توګه کاروي او ګټه ورڅخــه اخلي.

مسلمانان هغه وخت کولای شي پدې برخه کې ارزنده رول ولوبوي کلــه چې خپل اعمال د اسلامي انساني تيوری سره همغږي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (وحید الله کلیمزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له ژباړن او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د ژباړلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

HUMAN RIGHTS IN ISLAM

Translated By:
Mohammad akbar niazi

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د ژباړن د خپرونو لړ: ۵
د تحریک د خپرونو لړ: ۹۰

۹۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library